

L'URSS DURANT LA PERESTROIKA DE GORBATXOV (1985-1991)

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Treball Final de Grau

Carles Caballero Fernàndez

Tutor: Alberto Pellegrini

Curs 2017-2018

RESUM

Entre els anys 1985 i 1991, l'URSS va ser governada per Mijail Gorbtxov, un cap d'estat que impulsà nombroses reformes econòmiques i polítiques que acabaren amb la desaparició de la mateixa superpotència, un període que s'acaba anomenant Perestroika. L'actual treball és una revisió dels fets i una anàlisi de les diferents tendències historiogràfiques que han tractat el tema, així com de les publicacions que sorgiren en la Unió Soviètica i que mostren quina era la visió que es tenia des del país sobre els canvis que s'estaven experimentant.

Paraules clau: URSS, Gorbtxov, Perestroika, Socialisme

ABSTRACT

Between 1985 and 1991, the USSR was managed by Mijail Gorbachov, a head of state who boosted a lot of economic and political reforms that leded in the disappearance oh the superpower, a period that has been called Perestroika. This text is a revision of the facts and analysis of the different historiographical tendencies and also of the publications that was released in Soviet Union, that show what kind of vision was in force about the changes.

Key words: USSR, Gorbachov, Perestroika, Socialism

SUMARI

PRESENTACIÓ	4
INTRODUCCIÓ: (SISTEMA ECONÓMIC SOVIÈTIC I CRONOLOGIA) 6	
DE L'ACCELERACIÓ A LA REESTRUCTURACIÓ (1985-1987).....	12
PRIMERS REPLANTEJAMENTS POLÍTICS (1988-1990).....	24
AGONIA I FINAL (1990-1991)	36
CONCLUSIONS	49
ANNEXOS	53
BIBLIOGRAFIA	57

PRESENTACIÓ

Rússia és i sempre ha estat un subjecte polític estrany, atípic i difícil de definir, i com a conseqüència la seva visió des d'occident tampoc ha esdevingut quelcom ni uniforme ni homogeni. Odiada, temuda, adorada o admirada, no són poques les sensacions que el país esclau desperta a l'observador. L'esclat de la Guerra Freda provocà d'una banda l'augment de l'interès occidental per Rússia i d'altra banda l'increment de les perspectives distorsionades. Aquesta situació s'ha mantingut fins avui dia, un fet que motiva la redacció del present treball, davant la necessitat de dur a terme un estudi comparatiu de les diferents tesis. En les següents pàgines es durà a terme una exhaustiva plasmació dels fets que varen tenir lloc a l'URSS entre el 10 de març de 1985 i el 25 de desembre de 1991 sota el lideratge de Gorbaxov i en referència a les seves temptatives de reforma d'un règim monolític que s'havia estancat: un període que seria conegut com a Perestroika.

Les fonts historiogràfiques sorgides al llarg de les dues darreres dècades al voltant de la Perestroika no són poques i, precisament per això, resulten molt variades. A causa del gran interès occidental, autors de diversa índole i ideologia han publicat sobre l'URSS. Des de conservadors que veien als soviets com una amenaça, i que per això calia estudiar el país, com gent provinent de l'esquerra. Però la visió occidental corre el risc de presentar biaixos: per aquest motiu en el present escrit s'ha decidit incorporar les tesis d'autors russos per a procedir en una interessant comparativa de divergències entre ambdues historiografies. D'altra banda, l'URSS sempre tingué un fort interès a expandir la seva influència mitjançant publicacions en llengües estrangeres destinades a països occidentals, unes publicacions que, en la mesura que ha estat possible, han estat utilitzades per dur a terme una comparativa entre el que es deia i s'opinava des de l'URSS al voltant de les reformes i les situacions econòmiques i polítiques, i la interpretació historiogràfica posterior d'aquells mateixos fets.

L'explicació dels fets i l'anàlisi historiogràfica conseqüent que es duu a terme en aquest treball final tractarà sobre aquelles mesures i reformes econòmiques que s'emprengueren des de 1985 per intentar reimpulsar i ressuscitar una economia que s'estava esgotant de forma preocupant. Les conseqüències d'aquestes reformes inicialment econòmiques s'acabaren traslladant al sistema polític ja a partir de 1988, uns fets que també son objecte d'anàlisi. Les relacions exteriors de l'URSS, la desaparició del teló d'acer i els problemes nacionals que acceleraren la desintegració del país, tot i ser tingudes en compte, juntament amb les seves interpretacions historiogràfiques, no han estat objecte d'anàlisi; per tant, podem afirmar que

l'actual treball és un estudi al voltant de les actuacions del poder soviètic per intentar autorenovar-se i les conseqüències que tingueren en la realitat.

D'entre els autors triats per la redacció trobem: Carlos Taibo, polític de la Universitat Autònoma de Madrid i un dels autors que més i millor ha treballat la història d'Europa oriental fins al punt de convertir-se en un referent en l'àmbit internacional; Hélène de Carrère, una de les més famoses kremlinòlogues dels anys 70 i 80; Rafael Poch-De-Feliu, corresponsal que visqué a Moscou entre 1987 i 2002, experimentant en primera persona la transició política i econòmica; Robert Service, historiador britànic que ha esdevingut un dels experts sobre Rússia més importants i que no podia faltar; i Hermann Oehling, jurista de formació, que aporta una exquisida anàlisi de l'activitat en l'àmbit del dret sobre el procés de reforma, que tanca el llistat d'autors occidentals. Alexander Filippov, qui amb el seu llibre del 2007 "Història Contemporània de Rússia 1946-2006" despertà les més ferotges crítiques des d'occident i provocà elogis del mateix Putin, no podia estar absent d'anàlisi. De la mateixa manera, Natalia Ieliseeva, professora de la Universitat Estatal Russa d'humanitats, amb més de 40 anys d'experiència de recerca en història russo-soviètica, així com Alexander Vdovin i Alexander Barsenkov, ambdós professors de la prestigiosa Universitat Lomonosov de Moscou, completen el gruix de l'aportació russa. A través de les editorials Progreso i Novosti, que publicaven des de Moscou en llengües estrangeres, he pogut tenir accés a documents escrits per el mateix Gorbatxov, el cap de govern Rizhkov, els economistes Abalkin i Aganbegyan i, en definitiva, a tot allò que des de l'URSS es volia transmetre al món sobre la Perestroika. Tot aquest conjunt de publicacions, i la comparativa entre elles, és la base del següent treball.

INTRODUCCIÓ: (SISTEMA ECONÓMIC SOVIÈTIC I CRONOLOGIA)

Sistema econòmic soviètic

Des de finals dels anys 20 i amb el final de la NEP de Lenin s'anà configurant progressivament una de les característiques principals del sistema econòmic soviètic, l'economia planificada. Tot i l'èxit inicial d'aquest sistema, bona part de la historiografia ha considerat aquesta mateixa característica com un dels causants de la crisi tant de producció com de creixement que afectà greument a l'URSS a partir dels anys 70. En aquest esmentat sistema, existia un doble flux de comunicació que lligava les empreses estatals amb els organismes de planificació (Gosplan principalment)¹. Des de les autoritats planificadores s'emetien les instruccions sobre el que s'esperava que produïssin les empreses, el volum d'aquesta producció, remuneració, recursos que haurien d'ésser emprats i un llarg etcètera d'ordes. Per la seva banda havien de retornar les dades de producció als organismes dirigents. Citant textualment a l'historiador i polític soviètic Kiva Maidanik obtenim una clara pinzellada del funcionament del sistema:

«la planificació es basa, en primer lloc, en un procediment de comandament autoritari i administratiu. Tot està concentrat en un aparell central, de l'estat. Tot es veu planificat des del centre, reglamentant-ho des de dalt fins a baix [...]. Cada empresa ho rep tot de l'estat, que determina que, quant i com s'ha de produir, els salaris, el preu, el destinatari de la mercaderia... El pla adopta forma de llei».²

A aquesta situació descrita per Maidanik, on el pla esdevé llei, s'arribà de forma progressiva després d'un procés de centralització de les decisions econòmiques en els organismes planificadors i de total estatització de l'economia que fou culminat en temps d'Stalin. Aquest *modus operandi* econòmic esdevingué la que caracteritzarà el període Brezhnev (1964-1982), adquirint el sistema soviètic totes les tares que tants greuges li suposarien, i erigint-se la Nomenklatura, com la classe posseïdora del total i absolut poder de decisió.

¹ Gosstroj, Gosstandart, Goskomtsen, Gossnab foren altres organismes encarregats de: la construcció, normes de qualitat, preus i subministres respectivament.

² TAIBO, C. La Unión Soviética de Gorbachov. Fundamentos. Madrid, 1989, p,25.

"algo extraño estaba ocurriendo: el enorme volante de una poderosa máquina seguía girando, però, o bien los engranajes de la transmisión estaban patinando, o bien las correas de accionamiento estaban demasiado flojas" (GORBACHOV 1987)³

En virtut de l'expressat anteriorment, nombrosos trastorns sorgiren en el funcionament del sistema arran de la mateixa natura del propi, tant de l'econòmic com del polític. Trastorns que a la llarga serien els causants de la crisi. La manipulació dels fluxos de producció tant per part de les empreses com per part dels organismes centrals per perseguir el seu benefici ha estat identificat com el principal problema per bona part de la historiografia, problema que incidia greument en la crisi de productivitat. D'altra banda la fixació de preus per part de l'administració a partir de decisions no econòmiques i el conseqüent desequilibri entre el preu de venda al consumidor i el cost de producció, causà progressivament enormes dèficits en les empreses. La resposta de l'estat aquesta situació fou la de cobrir aquestes despeses sense miraments, convertint-se les empreses en unes autèntiques màquines de desbaratament públic. També cal destacar que aquesta inversió per cobrir pèrdues esdevingué un simple analgèsic simptomàtic que de cap manera solucionava el problema, sinó que al contrari, permetia que el rendiment de les empreses seguís igual per —de nou— desbaratar més fons de l'Estat.

"El sistema es como una persona que no siente dolor." (LATSIS 1988)⁴

En tenir un suport incondicional de l'Estat incondicional, les empreses i els seus dirigents tendiren progressivament a una laxitud a l'hora d'acomplir el pla. Aquest fet sumat a la passivitat dels organismes administratius a l'hora de dur a terme les seves tasques feren que fos suficient la falsificació de les estadístiques de producció per crear unes dades oficials totalment allunyades de la realitat. La falsificació, junt amb uns plans quinquennals esbiaixats cap a l'indústria pesada i l'armamentista, causaren una situació de manca de béns de consum i d'equipament que acabaren per crear una economia submergida paral·lela a la legal, i fent del ruble una divisa poc potent en la vida diària.⁵

³ GORBACHOV, M. Perestroika. Ediciones B. Barcelona, 1987, p, 17

⁴ TAIBO, C. Historia de la Unión Soviética 1917-1991. Alianza. Madrid, 2011, p, 237

⁵ "Ells fan com que ens paguen i nosaltres fem com que treballem" (dita popular sorgida a les indústries soviètiques en els anys 70)

Cronologia

Els vicis del sistema començaren a traduir-se en unes dades estadístiques força preocupants. Des de 1970 el creixement econòmic disminuí entre un 1% i un 1,5% anualment, arribant a ser negatiu entrada la dècada dels 80. La productivitat industrial disminuí dràsticament i els índexs absoluts només es pogueren mantenir de forma extensiva gràcies al gran èxode rural, és a dir, més producció perquè hi ha més gent treballant a la indústria. En la segona meitat dels anys 70 l'èxode rural arribà a la seva fi i amb ell el creixement de producció industrial. Les perpètuas dificultats de l'URSS en traslladar els avenços tecnològics a l'àmbit civil, no només afectaren la població a l'hora de disposar d'aquests béns, si no que causaren una important paràlisi en la tecnificació industrial i agrícola, agreujant la situació de la productivitat. En el camp soviètic el panorama no fou gaire diferent. Amb unes estructures totalment deficientes com eren el koljos i el sovjos, els organismes d'abastiment es veien obligats a recórrer a les produccions de parcel·les privades, les quals aportaven un 26% del total productiu, essent només un 3% del territori cultivat. Els intents reformadors de l'etapa Brezhnev com la reforma kosiguin i de posteriors no aconseguiren millorar els rendiments a causa de la mateixa inèrcia del sistema. La política energètica soviètica també posà el seu gra de sorra per al problema global, ja que en els anys 80, l'extracció d'una tona de petroli era nou vegades més costosa que 20 anys abans, causant estralls en la despesa estatal. La balança comercial negativa, el manteniment de la influència soviètica a l'Europa de l'est, la cursa d'armament i la Guerra d'Afganistan a partir de 1979, entre altres aspectes, portaren a una situació crítica i amb la que hagué de lidiar Gorbtxov a partir de 1985.

D'ençà de l'entrada al govern de Gorbtxov a partir del març de 1985, es produgué una recuperació de les polítiques andropovianes⁶, així com la posada en marxa de mesures encaminades a la millora de la producció intensiva. Totes aquestes idees, que en un inici només havien estat paraules, tingueren l'oportunitat de ser formalitzades en el pla del comitè central del PCUS que tingué lloc a finals del mes d'abril de 1985. En l'esmentada reunió es discutiren algunes qüestions fins llavors complicades, com les relacions amb la Xina o la gerontocràcia instal·lada en els alts càrrecs, però sens dubte el fet més important fou l'acord de dur a terme certes reformes en el sistema econòmic que permeteren un creixement real i intensiu d'entre un 2,3 i 2,5% anuals fins a l'any 2000 i una progressiva transició cap a nous models de creixement

⁶ Yuri Vladimirovitx Andropov: Cap del KGB des de 1967 i cap d'estat soviètic entre 1982 i 1984. Durant el seu mandat va lluitar contra la corrupció, alcoholisme, indisciplina laboral... trencant dràsticament, d'aquesta manera, amb l'immobilisme 18 anys de govern de Brezhnev.

que no estiguessin basats en la dependència de recursos naturals o en la productivitat absoluta. D'aquest fet sorgí el primer concepte que es convertí en el primer lema reformador de Gorbtxov: Uskoreniye o acceleració.

La timidesa i ambigüitat dels intents reformadors provocà que l'any 1985 tingué uns resultats positius però enormement més modestos dels esperats, situació que portà a Gorbtxov a, ara si, parlar d'una total reestructuració del sistema econòmic soviètic (concepte de Perestroika) que s'oficialitzaria en el XXVIIè congrés del PCUS del 1986. En l'esmentat congrés s'acordà en termes econòmics la posada en marxa a gran escala de tot allò acordat l'any anterior en el ple del comitè central, així com mesures desbrehvitzadores encaminades a la disminució del dèficit públic que seran tractades posteriorment. L'any 1986 acabà amb uns índexs econòmics bastant positius, circumstància que va fer veure a Gorbtxov que s'estava anant cap a la direcció correcta i que calia encara mes, aprofundir la reforma. En el gener de 1987, amb un clima de tensió força complicat, un nou ple del CC del PCUS tingué lloc i en el qual el líder soviètic aconseguí imposar les seves intencions als sectors mes conservadors. Enormement importants foren les decisions preses, ja que per primera vegada s'obrí la porta a l'aplicació de formes econòmiques privades i no controlades per l'estat.

Caldria esperar encara uns mesos per la plasmació tangible d'aquestes idees de Gorbtxov, que finalment s'acabarien traduïnt en la llei d'empreses de l'estat entrada en vigor en el juny de 1987 i que tenia com a principal característica l'atorgament d'un pressupost a cada empresa perquè aquest sigui gestionat pels responsables. També obria la porta a la modificació de l'elaboració de la planificació. Aquesta llei trencava amb l'herència de Brezhnev i acabava amb el latent problema de la sobreinversió. Una segona llei fou la llei del treball individual que legalitzava el treball per compte propi, que es complementà amb la llei de cooperatives i que permetia la creació de petites empreses privades sota un règim cooperatiu, tot i que aquesta llei no seria aprovada fins al 1988.

Amb un balanç pobre de les noves mesures aplicades, l'URSS s'endinsava en el 1988 amb un creixement econòmic i rendiment industrials menors dels esperats, i amb una millora del rendiment agrícola pràcticament inexistent. L'any 1988 fou l'any on una nova problemàtica sorgí, la nacional. La violència brutal entre armenis i azerbaidjanesos a partir del mes de febrer causà una enorme feblesa al govern de Moscou, causant també un efecte dominó, ja que poc després, el nacionalisme bàltic prendria partida. Des de les esferes del poder s'arribà a la conclusió que calia reformar en sistema polític, entrant, d'aquesta manera, la perestroika en una nova fase. A l'estiu de 1988 es convocà una conferència extraordinària del PCUS de la qual

brotarien nombroses modificacions del sistema polític, com una reforma constitucional que afectà 55 articles. Però la decisió més rellevant fou la convocatòria d'un nou parlament: el congrés de diputats del poble, que iniciaria legislatura el 1989.

Paral·lelament, la situació econòmica no respongué de la manera esperada als canvis introduïts l'any anterior. Amb la llei d'empreses de l'estat no s'acabà amb la planificació maldestre, que es veia empentada per la inèrcia d'un sistema que no responia als tractaments. D'altra banda l'apertura a inversions estrangeres i una reforma dels preus, que havien estat proposades per Gorbtxov, no s'arribaren a aplicar. Aquesta situació sumada a la ineficàcia del treball individual, que finalment representà un percentatge del PIB molt més baix de l'esperat, varen fer del 1988 un any amb uns resultats mediocres, que es tornarien a repetir l'any següent. En el 1989 s'inauguraria el nou paradigma polític amb les eleccions del mes de març, en el qual, entre molts altres aspectes, es discutí al voltant del paper dirigent del partit i del monopoli de poder. També fou l'any on es produí un intens i interessant debat al voltant del pobre resultat del procés reformador, debat que serà ampliat en les properes pàgines. Tot plegat portà a aquell any a ser un dels pitjors pel que fa a la balança comercial i un dels que més cereal va haver de ser importat. L'auge nacionalista en les repúbliques bàltiques i Geòrgia i l'agreujament de la situació de violència al Caucas, entrant al 1990 amb una situació enormement crítica.

Sota aquest panorama, Gorbtxov decidí avançar el congrés del PCUS a l'estiu de 1990. A diferència de l'anterior, les qüestions econòmiques passaren desapercebudes, enfront a unes qüestions polítiques, que eren les que més interès despertaven a l'opinió pública. La fi del monopoli de poder del PCUS, l'acceptació oficial d'associacions independents (tot i que des de 1985 havien estat progressivament tolerades), i una reforma administrativa descentralitzadora foren els principals acords firmats en el darrer congrés. La conseqüència principal d'aquest acte fou l'escissió de tot el sector liberal encapçalat per Ieltsin⁷ i que tingué uns durs efectes per a Gorbtxov, ja que fins llavors havia caminat amb un perfecte equilibri entre conservadors i reformadors radicals. A partir del congrés, el líder soviètic només podria comptar amb el suport conservador dins del partit, fet que estancà encara més les reformes, ja que Gorbtxov es veié obligat a cedir per garantir el suport.

Durant els darrers mesos de 1990 des de sectors aliens al PCUS s'intentà impulsar el "Pla dels 500 dies" que pretenia dur a terme en aquest període de temps una transició cap a

⁷ Aquest fet suposà l'inici espectacular de Boris Ieltsin. Ja que la RSFSR, de la qual era el líder, guanyava una notable autonomia respecte al govern de Gorbtxov. Aquesta reforma comportà també la creació d'un PC pròpiament rus integrat en el PCUS

l'economia de mercat. Aquest pla seria rebutjat per el govern i seria substituït per un altre que acontentava a la vella guàrdia del partit, a més d'incloure reformes administratives en l'aparell de l'estat. Aquell 1990 es saldava amb importants canvis en l'àmbit polític, amb una decadent situació econòmica i amb una innovadora proposta per part de Gorbtxov, la de crear una nova unió federal i suposaria una mena de renegociació del tractat fundacional de 1922, que creava l'URSS. El 17 de març de 1991 el tractat seria aprovat en referèndum i al mes d'abril en la localitat de Novo-Ogariovo s'aprovà el tractat, que rebria el nom de "9+1", ja que fou acordat per 9 repúbliques i el govern central. Malgrat això, la firma del tractat es posposà 4 mesos, fixant-se la data pel 20 d'agost, dia en el qual Gorbtxov tenia previst tornar de vacances per firmar.

Finalment la firma mai es dugué a terme. El 19 d'agost un grup de 8 conservadors del PCUS formaren el que fou anomenat "consell per a la salvació de l'estat" i militarment acorralaren a Gorbtxov a la seva datxa de Crimea i sortiren amb els tancs per Moscou. Per aquelles dates els sectors conservadors ja havien patit una considerable força i rellevància política, que sumat al gran prestigi acumulat per Ieltsin varen fer del cop un fracàs que cap al dia 22 d'agost ja no tenia cap possibilitat d'èxit. Constatat el fracàs del cop, es va fer patent la condemna a mort de l'estat soviètic, ja que qualsevol possibilitat de salvar-lo era ja inviable. En els primers dies de setembre començà una espiral de declaracions d'independència, inclús el poder de la RSFSR es va desvincular de Gorbtxov, fent d'aquest un cap d'estat sense estat i de l'URSS quelcom només existent formalment. La il·legalització del PCUS i la consegüent instauració del capitalisme també fou conseqüència del fracàs del cop, que no va haver d'esperar a la dissolució definitiva per ser aplicat. Finalment el dia 8 de desembre de 1991 els presidents de Rússia, Bielorússia i Ucraïna signen el tractat de Belaveja, que fundaria la Comunitat d'Estats Independents i declararia difunta l'URSS, tot i que el món hauria d'esperar al dia de nadal d'aquell any per a que Gorbtxov dimitís del seu càrrec com a president de la Unió Soviètica, fet que oficialment acabava amb la història del primer estat socialista del món.

DE L'ACCELERACIÓ A LA REESTRUCTURACIÓ (1985-1987)

*“El comitè central del Partit Comunista de la Unió Soviètica, el Presidium del Soviet suprem de l'URSS i el Consell de ministres de l'URSS, amb un profund dolor, notifiquen al partit i a tot el poble soviètic que el 10 de març de 1985 a les 19 hores i 20 minuts i després d'una dura malaltia, traspassava el secretari general del comitè central del Partit Comunista de la Unió Soviètica i president del soviet suprem de l'URSS, Konstantin Ustinovitx Txernienko”.*⁸

Amb aquestes paraules el periodista Igor Kirillov es dirigí als seus compatriotes per anunciar la tercera mort d'un cap d'estat des de 1982. Els ciutadans, esperançats o no, estaven presenciant l'inici d'una etapa que seria clau per al seu país i per el mon, ja que aquest veia com un jove Gorbtxov agafava les regnes d'una superpotència esgotada, i amb molta atenció observava quines serien les primeres passes d'aquell nou líder dinàmic i aparentment tan carismàtic.

Dins de la Unió soviètica i de tot el bloc socialista, la visió del nou cap era força positiva. Imperà la idea d'un líder allunyat del que fins llavors havia estat la figura de secretari general del PCUS, que provocà que, tot i la extensa carrera de Gorbtxov com a funcionari i home d'estat, es veies pel conjunt de la població un líder amb aires de renovació.⁹ El dissident Sajarov arribà a afirmar sobre Gorbtxov: *“Per primera vegada des de fa molts anys tindrem un dirigent del qual no haurem d'avergonyar-nos”*, d'altra banda el polític Andrei Gratxov: *“Em recorda a Krutxev, però un Krutxev amb estudis superiors”*.¹⁰ En el món occidental, tot i un escepticisme notable, l'elecció del nou líder fou vista com una opció que encaixava amb l'espiral desarmamentística que imperava en aquell moment, i que podia portar d'una vegada la reforma al monolític sistema soviètic. Nombrosos autors han reconegut el gran impacte que Gorbtxov tingué sobre dirigents occidentals com Reagan, Mitterrand o Thatcher, havent reconegut aquesta darrera: *“M'agrada el senyor Gorbtxov, podem arribar a entendre'ns”*.¹¹ En definitiva, el món, l'URSS i el PCUS estaven a l'expectativa del que podia i anava a fer aquell nou líder, un líder que a diferència dels predecessors, no estava físicament incapacitat.¹²

⁸ И.Кириллов передает сообщение о том, что скончался Черненко. Recuperat de: <https://www.youtube.com/watch?v=8cZqm2bb7jI&t=77s>. Traducció feta per l'autor. Vist el 11/04/2018.

⁹ CARRÈRE, H. 2016. *Seis años que cambiaron el mundo 1985-1991, la caída del imperio soviético*. Ariel. Barcelona. 2016. p. 28 i ss.

¹⁰ CARRÈRE, H. 2016. P. 23.

¹¹ SERVICE, R. *Historia de Rusia en el siglo XX*. Critica. Barcelona. 2000. p. 409.

¹² SERVICE, R. 2000. P. 405.

Poc podem saber de les veritables intencions i idees de Gorbtxov en els moments de ser elegit cap d'estat de l'URSS. Precisament per aquest fet el debat historiogràfic al voltant d'aquest aspecte és força ric, i com reconeix Carlos Taibo, ha estat subjecte a innumerables interpretacions.¹³ D'aquest autor brota una de les idees més acceptades historiogràficament, que tracta de l'existència de dues etapes ben diferenciades durant el govern de Gorbtxov: una etapa de reforma del mecanisme de gestió econòmica i una segona a partir de 1988 on aquesta reforma es traslladaria a l'àmbit polític, deixant ben clara la idea que Gorbtxov no tenia cap intenció de modificar cap aspecte més enllà de l'econòmic, i que en cap cas suposaven des de l'inici un qüestionament del sistema i de les seves institucions.¹⁴ Una línia similar segueix Service, afirmant que el mateix Gorbtxov va assegurar al Politburó que no calien reformes polítiques, tot i que en aquest cas l'autor manifesta que les paraules de Gorbtxov i les seves intencions reals no coincidien i que per tal de no engegar alarmes entre els més conservadors no va dir la veritat de forma deliberada.¹⁵ Carrère, per la seva banda, qualificà a aquestes primeres intencions de mentida, essent Gorbtxov, segons l'autora, un polític que era simpàtic pel gruix de la població i que feia servir aquest fet i la seva excel·lent retòrica per dur a terme discursos bonics però buits de contingut.¹⁶ Unes propostes limitades i conservadores preocupades per enfortir políticament i ideològica el règim és com també ha estat definit aquest comportament inicial de Gorbtxov.¹⁷ Opinions no gaire diferents ens arriben des de la historiografia russa en general, tot i interpretacions que reconeixen les voluntats liberalitzadores de Gorbtxov ja des de 1985, interpretacions que, en tot cas, són marginals.¹⁸

Independentment de la visió que té la ciència històrica avui dia, la realitat fou que Gorbtxov tenia clar que quelcom havia de canviar, fet que ja va manifestar a la seva esposa Raisa amb un contundent: *"No podem seguir vivint així!"* el mateix dia que va ser escollit¹⁹. Durant el primer mes i mig de mandat Gorbtxov dugué una activa i intensa labor de camp consistent en nombroses visites a fàbriques que el van fer reafirmar-se en les seves opinions. Però no fou fins al dia 23 d'abril de 1985, amb el ple del Comitè Central del PCUS, on aquesta intencionalitat reformadora adoptà una forma oficial. En la reunió Gorbtxov es desempallegà de bona part de la nomenklatura brezhneviana, substituint-la per antics col·laboradors

¹³ TAIBO, C. *Historia de la Unión Soviética 1917-1991*. Alianza. Madrid. 2010. p.279.

¹⁴ TAIBO, C. *Crisis y cambio en la Europa del Este*. Alianza. Madrid. 1995. p.47, TAIBO, C. *La disolución de la URSS*. Ronsel. Barcelona. 1994. p.75.

¹⁵ SERVICE, R. 2000. p.408.

¹⁶ CARRERE, H. 2016 p.40

¹⁷ POCH-DE-FELIU, R. *La gran transición Rusia 1985-2002*. Crítica. Barcelona. 2003. p.31

¹⁸ BEZBORODOV, A; IELISEVA, N; SHESTAKOV, B. *Perestroika i kraj SSSR (1985-1993)*. Norma. Sankt-Peterburg. 2010. p.56

¹⁹ SERVICE, R. 2000. p. 407.

d'Andropov i en general persones de tendència reformista.²⁰ També fou necessari definir una línia d'aplicació de les reformes que respongué a la situació econòmica. En aquest aspecte Gorbaxov es dirigí als seus camarades:

*“Sabemos que, paralelamente a los éxitos obtenidos en el desarrollo económico del país se han reforzado unes tendencias negativas y han surgido numerosas dificultades [...] Utilizando ampliamente los logros de la revolución científica y técnica para poner las formas de la economía socialista de acuerdo con las condiciones y exigencias actuales, debemos obtener una substancial aceleración del progreso socioeconómico, no hay otra vía posible”.*²¹

Gorbaxov reconegué dificultats, però enquadrades en un marc de progrés durant dècades, per tant calia accelerar aquest progrés de nou i tornar a treure el màxim profit de l'economia planificada. La paraula “acceleració” doncs, es convertí en la primera consigna de l'era Gorbaxov, i totes les mesures econòmiques haurien d'anar encaminades a perseguir aquest objectiu. De la mateixa manera, l'economista Leonid Abalkin reconegué que s'havia de fer servir aquella mateixa planificació que de tant havia servit, per concentrar l'esforç polític cap a les direccions adequades, sense qüestionar de cap manera el sistema de gestió econòmic.²²

En l'àmbit econòmic no trigaren a posar-se en marxa les primeres mesures. D'una banda s'accedí a un replantejament de les prioritats de la planificació, adaptant aquesta a les necessitats del país i de la població. La política d'inversió en les empreses, que s'havia convertit en un pou sense fons per l'estat, també seria objecte de modificació, fent èmfasi en la mecanització i informatització amb la intenció de millorar la productivitat.²³ Sorgiren també disposicions per reformar l'administració estatal que s'haurien de materialitzar en la creació de superministeris, disminuint així la despesa pública.²⁴ D'altra banda, durant aquests primers mesos del govern Gorbaxov, es va procedir a una reintroducció dels experiments andropovians, d'entre els quals destaquen les mesures anti-alcohol com: les pèrdues de premis i prestacions de la seguretat social, major control policial, campanya als mitjans de comunicació i sobretot, una disminució del 10% de la producció de vodka, dificultant l'accés i encarint el preu de forma notable.²⁵ Finalment aquesta mesura acabà fracassant, ja que la limitació del vodka portà a la proliferació de destil·lacions i fermentacions clandestines, augmentant la xifra d'afectats per

²⁰ SERVICE, R. 2000. p. 408

²¹ *Hacia el XXVII congreso del PCUS. Documentos del Pleno del CC del PCUS 23 de abril de 1985.* Novosti. Moscu. 1985. pp. 9 i 10.

²² ABALKIN, L. *URSS: Estrategia del desarrollo económico.* Progreso. Moscú. 1987. p.80.

²³ POCH-DE-FELIU, R. 2003. p. 53.

²⁴ TAIBO, C. 1994. p. 83

²⁵ POCH-DE-FELIU, R. 2003 p. 52.

intoxicacions i atrofiant els caudals públics d'un estat que deixava d'ingressar una quantitat més que important en impostos.

Gorbatxov es referí a aquella sessió plenària d'abril i a les mesures preses en ella: *“Conseguimos presentar un programa sistematizado y relativamente bien meditado y esbozamos una estrategia concreta para el desarrollo del país con sus tácticas de aplicación”* en quant als resultats obtinguts a totes aquestes mesures anteriorment exposades: *“Como era de esperar, ya hemos empezado a ver los primeros resultados. Los indicios del crecimiento económico han dejado de disminuir e incluso muestran ciertos indicios de mejoría”*.²⁶ Leonid Abalkin afegí d'igual manera: *“No se trata de una suma de tales o cuales medidas, si no precisamente de un programa detallado de aceleración del desarrollo económico y social”*.²⁷

Unes opinions d'un força optimista Gorbatxov, que s'han vist contrastades de forma notòria per la historiografia posterior. Per a Poch-de-Feliu, aquestes mesures inspiraren la lírica i retòrica oficial dels dirigents, però la seva incidència real en l'economia fou escassa o directament nul·la.²⁸ De caràcter inconnex i d'una naturalesa més aviat cosmètica és com Taibo definí aquestes accions de Gorbatxov, unes mesures que en cap cas qüestionaven ni modificaven el sistema de planificació central.²⁹ Carrère afirmà que durant aquell any 1985 cap de les decisions preses per el poder escapava a la tradicional ambigüïtat, i que no mostraven cap mena de trencament amb l'herència política anterior.³⁰ Notablement diferent opinà Service, que tot i reconèixer la poca profunditat real de les primeres reformes, exculpa a Gorbatxov, presentant-lo com una mena de cavaller solitari enfrentant-se sol a un mur burocràtic indestructible i a uns sectors conservadors immobiliers.³¹ En relació al plenari d'abril i les seves conseqüències durant la resta de 1985, alguns autors russos han tendit a hipertrofiar les mesures preses i a sobrevalorar els resultats en comparació als seus companys d'altres indrets, però en general, les publicacions d'aquest país no presenten gaires diferències respecte a les occidentals.³²

Gorbatxov seguí el camí de les reformes amb posterioritat del ple d'abril. En una segona sessió plenària del comitè central del PCUS que tingué lloc l'1 de juliol de 1985, el nou cap d'estat aprofità per desfer-se de Grigory Romanov, un dels seus rivals per la successió després de la mort de Txernienko i un home amb unes tendències brezhnevianes totalment oposades a les de

²⁶ GORBACHOV, M. *Perestroika*. Ediciones B. Barcelona. 1987. pp. 24 i 25.

²⁷ ABALKIN, L. 1987. p.17.

²⁸ POCH-DE-FELIU, R. 2003 p. 53.

²⁹ TAIBO, C. 1994. p. 83

³⁰ CARRERE, H. 2016. p. 41

³¹ SERVICE, R. 2000. p. 410.

³² BARSENKOV, A. VDOVIN, A. *istoriya rossii 1917-2009*. Aspekt press. Moskva. 2010. p. 589-591.

Gorbatxov. La reunió també serví per l'ascensió d'Eduard Shevardnadze, fins llavors líder local del PC a Geòrgia i a partir de llavors membre de ple dret del Comitè, un home que pocs mesos després ocuparia la cartera d'Afers Exteriors en substitució d'Andrei Gromiko, que passaria a presidir el Soviet Suprem fins la seva destitució en el 1988. D'aquesta manera Gorbatxov s'assegurava un influent i carismàtic aliat incondicional, situació que va voler potenciar amb la inclusió de Boris Ieltsin dins el Politburó en substitució de Viktor Grishin en el novembre d'aquell any, un conservador que no tenia gaire simpatia pel nou líder.³³

Paral·lelament a tota aquesta activitat política, es procedí a la creació d'un superministeri d'agricultura (GOSAGROPROM), amb un renovat mecanisme administratiu. La realitat, però, fou que en cap cas suposà una modificació del rígid funcionament, ja que els agricultors seguien rebent ordres del cap de granja i aquest des de Moscou, i sense augmentar els dèbils incentius preexistents.³⁴ Difícilment es procediria a un augment de la productivitat sense destruir la muralla burocràtica, qüestió que també va comprovar el mateix Gorbatxov al visitar diverses indústries. Ja cap a finals d'any, el secretari general tenia clar que el problema no només es solucionaria amb una inversió estratègica i degudament encaminada sinó que calia de debò una reforma del mecanisme de planificació i de gestió econòmica. Davant de tot aquest bany de realitat i amb uns resultats econòmics de 1985 positius, però discrets, Gorbatxov parlà obertament de reforma o reestructuració "*Perestroika*", deixant obsolet el primer lema "acceleració". Amb aquesta idea s'afrontava des del govern soviètic l'entrada de 1986 i l'imminent XXVIIè Congrés del PCUS al mes de febrer. Sobre la situació immediatament prèvia al congrés, i després d'un any de reformes, Poch-de-Feliu entreveu un optimisme injustificat, degut al pèssim panorama financer i a la escassa influència de les reformes.³⁵ Opinió no gaire diferent que la de Taibo, qui reconeix una molt elevada expectativa de les futures reformes.³⁶ Carrère afirmà que aquell primer any "de transició" no fou més que un fracàs, que va fer veure a Gorbatxov de la necessitat d'una reforma radical, però que va haver d'establir un perfecte equilibri entre liberals i conservadors del PCUS, creant-se una situació que limitava la llibertat d'acció de Gorbatxov.³⁷

El dia 25 de febrer de 1986 s'inaugurà el XXVIIè congrés del PCUS amb un discurs inicial per part de Gorbatxov amb la ja arxiconeguda retòrica sobre l'acceleració econòmica basada en un augment del creixement que es fonamenta en el progrés científic i tècnic, un creixement que

³³ SERVICE, R. 2000. p. 411.

³⁴ SERVICE, R. 2000. p. 409 i 410.

³⁵ POCH-DE-FELIU, R. 2003. p. 53.

³⁶ TAIBO, C. *La Unión Soviética de Gorbachov*. Fundamentos. Madrid. 1989. p.119.

³⁷ CARRERE, H. 2016. p.42.

havia de ser intensiu i no pas extensiu.³⁸ El secretari general fou insistent en l'aspecte econòmic i traçà uns clars fulls de ruta en relació a la política econòmica que havien de seguir. Pel que fa a la reconversió de la economia sobre la base del progrés científic i tècnic, proposà un canvi en la política d'inversions: Res de nou si no fos perquè en aquesta ocasió es posaren sobre la taula mesures concretes i aplicables a gran escala, Aquestes foren: una inversió en maquinària de 200.000 milions de rubles que, segons el XII Pla quinquennal hauria de fer augmentar la producció en aquests sector entre un 40 i un 45 %;³⁹ traslladar el centre d'atenció als índexs qualitius i no pas en els quantitius; la creació d'un programa energètic que pretenia economitza i fer més eficient el consum energètic; una èmfasi en el desenvolupament de la indústria electrònica; el re-equipament de transports i comunicacions; prioritat total en l'indústria lleugera i de béns de consum; inversió en ciència i especialment en grups de recerca universitaris...

En números, s'augmentarà el pressupost en renovació de maquinària en un 80% respecte al quinquenni anterior, els béns d'equipament seran produïts en un 40% més, millorant també la qualitat, i els pressupostos cap a les indústries energètiques arribaran a ser un 150% superiors. També cal esmentar el 4,97% del PIB que seria invertit en ciència, segons el nou pla quinquennal.⁴⁰ Amb tota aquesta mecanització i informatització, s'esperava alliberar a 12 milions de treballadors degut a la desburocratització del treball durant el quinquenni, i fins a 20 milions en 15 anys, treballadors que serien dedicats al sector serveis.⁴¹ En resum veiem com Gorbtxov confia en invertir de forma intel·ligent per, a un mig i llarg termini, sortir guanyant, ja que una maquinària moderna, un consum energètic just, i un aparell estatal dinàmic haurien de desencallar i solucionar l'anquilosament del sistema.⁴²

El problema dels comestibles també va estar present en el discurs econòmic de Gorbtxov. En aquest aspecte, de nou la inversió en renovació de maquinària fou la solució proposada pel secretari, mesura que segons el pla quinquennal havia de portar a un augment del 20% en la majoria de productes agrícoles. D'altra banda, concentrar esforços i recursos per

³⁸ GORBACHOV, M. *Informe político del Comité Central del PCUS al XXVII congreso del Partido*. Ria Novosti. Moscou. 1986. p.32

³⁹ ABALKIN, L. 1987. p.37.

⁴⁰ ABALKIN, L. 1987 p.103.

⁴¹ Cap a 1987 encara hi havien empreses industrials que empraven 3 vegades més personal en feines burocràtiques que en les pròpiament manuals. Els resultats foren millors dels esperats i la massa laboral alliberada finalment fou de 16 milions. 30 MINUTS (21/06/1987). *Perestroika: els primers empresaris*. RIZHKOV, N. *Sobre las orientaciones fundamentales del desarrollo económico y social de la URSS en 1986-1990 y hasta el año 2000*. Novosti. Moscou. 1986. p.14.

⁴² GORBACHOV, M. 1986. p. 36, KROTKOV, B. *Qué debatió y decidió el XXVII Congreso del PCUS*. Novosti. Moscou. 1986. p. 13-23

a la major fertilitat de les terres per a que assegurin un major rendiment havia de facilitar el conreu en unes terres, que com les siberianes, són poc fèrtils. Però Gorbtxov era ben conscient que calia també modificar orgànicament l'estat i la gestió econòmica; per aquest fet, a tota la millora tecnològica prevista, proposà una reforma orgànica que dotaria als pagesos de més autonomia, responsabilitat i incentius, creant granges amb una forta autogestió. També es posà sobre la taula una descentralització de competències, atorgant a les repúbliques la tasca del control de la producció.⁴³

Aquesta reforma orgànica de l'administració de la economia no només fou destinada a l'agricultura, sinó que Gorbtxov tenia la idea de dur a terme una reforma global que afectés a tots els aspectes de l'economia. Descentralització del control, augmentar l'autonomia i autogestió dels consells d'empresa, la vinculació d'incentius econòmics i productivitat, democratització de l'administració, optimització de tot el cos burocràtic estatal i en definitiva, ara si, proposar una reforma del mecanisme de gestió i planificació econòmic soviètic.⁴⁴ A tot això Gorbtxov també afegí que calia posar en marxa el que va anomenar "reserves de creixement econòmic", fent referència a aquelles traves del sistema que disminuïen la productivitat, com el poc control sobre l'absentisme laboral.⁴⁵ En aquesta línia, Abalkin afegí que les pèrdues de treball en la indústria suposaven una disminució de la productivitat d'entre un 10 i un 15%, xifra que augmentava al 20% en l'àmbit agrari en el transcurs de la cadena productor-consumidor.⁴⁶ En aquest congrés també es tractaren temes polítics, socials, de relacions internacionals i al voltant del paper del partit, però situant-se clarament en un segon pla. Totes aquestes mesures només són algunes de les que integraven el XII pla quinquennal acordat en aquell congrés, un pla que hauria de posar les bases per al futur creixement i que per tant es va realitzar amb les vistes posades en el futur.⁴⁷ Una situació que portà a alguns autors de l'època a parlar d'una etapa de pre-reforma, que hauria de ser succeïda per una reforma en tota regla a partir de 1991.⁴⁸

Al referir-se al congrés, Carrère segueix amb la seva tònica habitual, culpant a Gorbtxov d'una prudència excessiva per tal de no alertar als sectors conservadors. Aquesta situació per l'autora francesa es va veure clara quan el partit decidí no legalitzar el treball individual o privat en la primavera d'aquell 1986, causant confusió davant la ciutadania soviètica

⁴³ GORBACHOV, M. 1986. p. 44

⁴⁴ GORBACHOV, M. 1986. p. 46

⁴⁵ GORBACHOV, M. 1986. p. 56

⁴⁶ ABALKIN, L. 1987. p. 72.

⁴⁷ RIZHKOV, N. 1986. p. 19

⁴⁸ TAIBO, C. 1989. p.74. AGANBEGYAN, A. *La Perestroika econòmica*. Grijalbo. Barcelona. 1989. p.23.

que ja començava a no saber que esperar del secretari general, un secretari que seguia parlant d'una necessitat de canvi, però que no es veia reflectida en les mesures presses en el congrés.⁴⁹ Taibo afirma que era evident la inexistència d'una estratègia concreta per la creació d'un nou sistema i mecanisme econòmic, fet que va ser reconegut per l'economista i ajudant de Gorbaxov Abel Aganbegyan en el 1989. Aquesta situació portà al fet que les reformes fossin simplement un aprofundiment de l'intent de reforma d'Andropov i que per tant, segons Taibo, no foren gaire diferents de les que entraren en vigor l'any anterior. Afegeix l'autor que els en els mesos posteriors al congrés, a part de seguir amb l'ambigüitat lingüística, s'iniciaren les primeres disputes entre Gorbaxov i els conservadors del vell aparell del partit dels quals no s'havia pogut desfer arran de les lleis pactades en el congrés, com la reforma de l'agricultura o la llei de controls de qualitat. Però sobretot, la discòrdia fou causada per la legalització, per fi, del treball privat en el mes de novembre, tot i no entrar en vigor fins l'any següent.⁵⁰

Eliseeva reconeix que el poder acumulat pel secretari general era encara massa dèbil per poder afrontar reformes més profundes en el congrés, i que la força de la nomenklatura conservadora encara exercia molta pressió.⁵¹ Altres autors també russos afegeixen la idea que Gorbaxov fou víctima de les expectatives que havia creat. Durant els primers mesos de mandat, havia sorgit en la societat soviètica el que s'ha anomenat "revolució de les esperances", expectatives que des del govern foren impossibles de complir.⁵²

Per a Poch-De-Feliu el congrés significa l'inici de la pèrdua de popularitat i prestigi de Gorbaxov entre la ciutadania soviètica, que tot i ser aquesta bastant alta durant els tres primers anys de mandat, començava a percebre's dins la població un cert clima de decepció amb l'estratègia de l'acceleració. Fins llavors Gorbaxov s'havia escudat en l'herència rebuda, però aquest fet ja deixava de convèncer al ciutadà mitjà, que atorgava una part de la culpa al mateix secretari general.⁵³ Service exposa una idea interessant al voltant de la situació posterior al congrés. Segons l'autor britànic, la nul·la reacció de la economia a les mesures aplicades fins llavors portà a Gorbaxov a reflexionar al voltant del perquè d'aquest fracàs. D'una banda es convencé de la necessitat d'aprofundir els canvis, però d'altra banda s'adonà que bona part de la culpa de la situació requeia en el funcionariat benestant que era reticent a reconèixer els problemes i era un dels principals obstacles a l'aplicació de futures reformes. Aquesta ignorància no només afectà la classe burocràtica, sinó que també ho feu al gruix de la població. Per intentar

⁴⁹ CARRERE, H. 2016. p. 42 i 43.

⁵⁰ TAIBO, C. 1994. p. 83

⁵¹ BEZBORODOV, A; IELISEEVA, N; SHESTAKOV, B. 2010. p.65

⁵² BARSENKOV, A. VDOVIN, A. 2010. pp. 592-594.

⁵³ POCH-DE-FELIU, R. 2003. p. 54.

solucionar això, impulsà un seguit de debats públics amb la intenció de remoure consciències i opinions, iniciant-se d'aquesta manera la *Glasnost* o transparència, que es convertiria en el tercer gran lema de Gorbtxov.⁵⁴ Per tant, Service lliga de forma directa el que considera un fracàs de les mesures del congrés, amb el desenvolupament de la *Glasnost*. García-Durán, amb mes perspectiva històrica i amb una anàlisi més enfocada a l'àmbit administratiu i burocràtic, va escriure: "*Gorbachov está dispuesto teóricamente a llevar adelante casi todas las implicaciones políticas que la reforma pendiente exige, aunque el no rompimiento con la burocracia, de la que ha surgido, le hace ser muy poco real en este sentido*".⁵⁵ En aquest aspecte sembla contrastar amb Service, qui presenta a Gorbtxov com una víctima de l'equilibri entre conservadors i liberals en el que es veu obligat a situar-se. Per García-Durán aquest joc d'equilibri sembla voluntari.

Dos mesos després del congrés, un fet trasbalsà l'opinió pública soviètica i la mundial, a més de comprometre fermament la popularitat de Gorbtxov i la viabilitat dels seus projectes. El dia 26 d'abril de 1986, el reactor número 4 de la central nuclear de Txernóbil, a la RSS d'Ucraïna esclatà, escampant un núvol radioactiu per tota Europa i generant un problema mediambiental sense precedents. Deixant de banda la catàstrofe ecològica, l'accident ha estat tingut molt en compte per la historiografia sobre el període Gorbtxov, atorgant al desastre un important paper en el curs dels esdeveniments. Si Service lligava la posada en marxa de la *Glasnost* al fracàs de les mesures del XXVIIè congrés, tant Taibo, com Carrere ho lliguen a Txernóbil, succés que va fer veure a Gorbtxov la necessitat d'ampliar la transparència cap als ciutadans i la liberalització de l'opinió pública⁵⁶. La idea de que l'accident nuclear introduí el concepte de *Glasnost* també és compartida, en aquest cas per l'historiador Vdovin,⁵⁷ marcant distàncies amb els col·legues russos, qui fan èmfasi en les conseqüències de les desastroses conseqüències econòmiques que varen ressentir el caudal públic arran de l'accident.⁵⁸ Per a Poch-de-Feliu, l'accident oferí una radiografia completa de gairebé tots els problemes del sistema que feu replantejar als dirigents el monopoli en la ciència i la producció.⁵⁹

Durant la resta del 1986 prosseguiren les reformes, que tot i ser mínimes, resultaren ser força positives, ja que els índexs d'aquell any foren millors que els de 1985 i sobretot que els

⁵⁴ SERVICE, R. 2000. p.417.

⁵⁵ GARCÍA-DURÁN, R. *De Lenin a Putin*. Avant. Barcelona. 2017. p.188.

⁵⁶ TAIBO, C. 1995. p.58, CARRERE, H. 2016. p.47

⁵⁷ BARSENKOV, A. VDOVIN, A. 2010. p.598.

⁵⁸ BEZBORODOV, A; IELISEEVA, N; SHESTAKOV, B. 2010. p.68, FILLIPOV, A. *Noveishaya istoriya rossii, kniga dlya uchiteliya*. Proshveshenia. Moskva. 2007. p.283.

⁵⁹ POCH-DE-FELIU, R. 2003. p.63

de 1984, uns resultats que marcarien el camí a seguir per part de Gorbtxov. Paral·lelament, el secretari general treballà ferotgement per desfer-se de l'oposició conservadora que encara quedava; per aquest fet, el ple del Comitè Central va ser ajornat tant com Gorbtxov va poder per tal de guanyar temps i col·locar a socis favorables que el poguessin recolzar dins d'aquest òrgan de decisió. Però ni el mateix cap d'estat tenien la capacitat de saltar-se els estatuts del partit, uns estatuts que ell mateix havia aprovat un any enrere.⁶⁰ Al gener de 1987 se celebraria finalment la sessió amb un evident clima de tensió.

Les mesures preses en la reunió foren d'una importància notòria i amb unes conseqüències força rellevants. Amb el seu intent de dur a terme una democratització orgànica, Gorbtxov aconseguí convèncer als assistents d'introduir l'elecció, i no pas el nomenament, per als càrrecs secretarials de les seccions federals, regionals i locals; d'altra banda també va permetre el nomenament de persones foranes al partit per als alts càrrecs administratius i eleccions a la presidència dels soviets en els quals hi hagueren diversos candidats.⁶¹ Per primera vegada l'esperit de la *Perestroika* afectava a aspectes polítics. Gorbtxov arriba a comentar sobre aquesta reunió: "*La asamblea plenaria se pronunció a favor de un esfuerzo intensivo para la consolidación de la base democrática de la Sociedad soviética, en favor de un mayor autogobierno y una mayor Glasnost en toda la estructura administrativa*".⁶²

Però la historiografia no ha destacat aquest ple pels mateixos motius del secretari general, sinó per les mesures econòmiques adoptades. En el ple del gener del 1987 es presentà l'esborrany de la Llei d'empreses de l'estat, norma jurídica que preveia l'elecció dels consells de fàbrica per part dels treballadors i atorgava a l'empresa un pressupost fix, que hauria de ser gestionat pels seus directors, essent la mateixa empresa responsable de les seves finances, i no pas l'estat (acabant amb el problema de la sobre-inversió de temps de Brezhnev). A partir de la llei, es produiria una relaxació del control central estatal, en benefici del control per part dels propis obrers. La llei també facultava a les empreses a produir el que volguessin un cop complerta la planificació fixada, planificació que per la seva banda deixaria d'estar plenament centralitzada, per derivar-se en part als mateixos sindicats i consells. Conforme a la legislació, ara les companyies podrien contactar elles mateixes amb proveïdors i clients evitant l'entramat de l'estat actuant com a intermediari i agilitzant l'accés dels consumidors als productes.⁶³ La llei

⁶⁰ L'article 37 dels estatuts del PCUS ratificats durant el XXVIIè congrés estipulava que el temps màxim entre plens del CC només podia ser de sis mesos. *Estatutos del Partido Comunista de la Unión Soviética*. Nóvosti. Moscú. 1986. p.13.

⁶¹ SERVICE, R. 2000. p. 420

⁶² GORBACHOV, M. 1987. pp. 29 i 30.

⁶³ TAIBO, C. 1994. pp.88-91. SERVICE, R. 2000. pp. 421.

també acabava amb el salari fix en determinats casos, establint un sistema salarial dependent íntegrament dels beneficis. On encara es mantingué el salari fix, aquest podia ésser completat per uns extres que variaven en funció del benefici, establint-se, per tant, dos sistemes de distribució de guanys.⁶⁴ Gorbtxov va considerar aquesta llei com la pedra angular de la *Perestroika*.⁶⁵ La llei, ja totalment redactada, serà definitivament aprovada en el ple del juny.

El text de la llei s'inicià de la següent manera: *"La llei millora els principis de centralització per la tasca essencial del desenvolupament econòmic en el seu conjunt, es preveu l'enfortiment dels mètodes de gestió econòmica, l'ús de la comptabilitat de costos totals i l'auto-finançament, l'expansió dels principis democràtics i el desenvolupament personal, defineix la relació entre les empreses (associacions) i les autoritats públiques i de gestió."*⁶⁶

Aquesta llei relativa a les empreses fou acompanyada d'altres que completaven la revolució econòmica d'aquell 1987. D'una banda i amb una notable rellevància s'aprovà la llei del treball individual, entrada en vigor l'1 de maig, després d'haver estat legalitzat el treball privat al novembre anterior. Aquesta llei permetia a ames de casa, jubilats, estudiants o treballadors en el seu temps lliure realitzar treball per compte propi, amb la intenció de fer sortir a la superfície tot aquell treball en negre que es duia a terme, i d'aquesta manera augmentar la recaptació en impostos, ja que serien activitats que tribuarien. D'altra banda, la llei de cooperatives aprovada també en el 1987, però que no entraria en vigor fins al 1988,⁶⁷ dotava a aquestes empreses, ja existents, de més garanties jurídiques respecte a la propietat i molta més autonomia d'aprovisionament, venda i preus.⁶⁸ També cal esmentar el decret del dia 13 de gener de 1987 sobre la creació en el territori de l'URSS d'empreses mixtes, que contemplava la fundació de companyies amb capital estranger, essent una mesura fracassada i amb una mínima incidència en l'economia.⁶⁹

Gorbtxov es mostrà enormement optimista respecte a les possibilitats de les mesures acordades en el ple del juny, en el que s'aprovaren els *"Cimientos de una reestructuración radical de la economía"*.⁷⁰ Oehling és l'autor que millor analitza els resultats d'aquests canvis introduïts. Per l'autor, l'aplicació de la llei es dugué a terme sense la preparació necessària, i va acabant

⁶⁴ TAIBO, C. La explosión soviética. Espasa. Madrid. 2000. p. 74.

⁶⁵ GORBACHOV, M. 1987. p.80

⁶⁶ Закон о государственном предприятии от 30 июня 1987 года. Библиотека нормативно-правовых актов союзу советских социалистических республик. Vist el 19/04/2018.

⁶⁷ L'any 1987 des de Moscou es va voler instaurar de forma experimental aquesta llei. La RSS d'Estònia fou l'única que va acceptar aquesta proposta.

⁶⁸ OEHLING, H. *La desintegración constitucional del Estado soviético*. Tecnos. Madrid. 1996. p. 47.

⁶⁹ OEHLING, H. 1996. p.49

⁷⁰ GORBACHOV, M. 1987. p. 30.

produint efectes negatius com: desorganització, increment de les resistències conservadores, desequilibris sectorials, efectes inflacionistes a causa dels augments salarials i en alguns casos increment de costos. Tot plegat, va aconseguir alleugerar i agilitzar les relacions burocràtiques, però en cap cas suposà una millora de la productivitat i una superació de la crisi.⁷¹ Service per la seva banda afegeix que a tot això esmentat anteriorment, les mesures no varen servir per augmentar la productivitat, trobant-se l'URSS en el 1988 en una gran crisi de deute públic, i un conseqüent dèficit. Amb una estadística econòmica interessant Service desmunta qualsevol insinuació de l'èxit de les reformes gorbaxovianes, i és que l'augment del PIB entre 1983 i 1987 fou constant, per tant, recalca l'autor, les reformes que veritablement tingueren un efecte real foren les aplicades per Andropov.⁷² Unes lleis que en la pràctica varen contribuir al desordre del sistema, són com les va definir Poch-de-Feliu, fent referència, aquest, també al *Jozraschot*, és a dir, la concepció de comptabilitat autònoma i autogestionada per part de les repúbliques federades.⁷³

Taibo de nou recupera una idea que ha exposat més d'una vegada. Aquest conjunt de mesures de l'any 1987, lluny de ser un paquet compacte amb un objectiu clar, semblen una suma de mesures inconnexes amb uns enunciats més o menys complexos i amb unes metes ambigües.⁷⁴ Posteriorment, el mateix autor aprofundí l'anàlisi emprant textos de l'historiador de l'economia Alec Nove, afegint que amb la manca d'informació de la que disposaven les empreses, difícilment aquestes podrien preveure preus, costos y demandes futures, per tant els hi era més còmode seguir funcionant com fins llavors, ja que no estaven en condicions d'establir plans d'inversions ni d'assumir gaires riscos, fet que esmorteí els possibles beneficis de la llei. També feu referència als sistemes de repartiment de beneficis anteriorment esmentat, els qui segons l'autor podien ser responsables de uns importants desequilibris entre aquells treballadors que es dedicaven a sectors més lucratius i els que ho feien en els menys.⁷⁵

Els bons resultats de 1986 no es tornaren a repetir per l'any següent, tot i manifestar-se les fases més profundes i agosarades de la reforma. El panorama amb el que s'arribava a l'any 1988 no era gens encoratjador per Gorbaxov, qui es va veure obligat a encaminar la reforma cap a altres àmbits forans a l'economia, iniciant-se d'aquesta manera una nova etapa de la *Perestroika*.

⁷¹ OEHLING, E. 1996. p. 46

⁷² SERVICE, R. 2000. p. 434

⁷³ POCH-DE-FELIU, R. 2003. p.54

⁷⁴ TAIBO, C. 1994. p.79

⁷⁵ TAIBO, C. 2000. p.73

PRIMERS REPLANTEJAMENTS POLÍTICS (1988-1990)

*"1987, el año de la Perestroika. Entre los temas más destacables de la crónica informativa del año, la gestión de Mijail Gorbachev al frente de los designios de la URSS ocupa el espacio más destacado. La llamada Perestroika se ha convenido en el hecho más noticiable porque ha supuesto una nueva dinámica a la, política interior y exterior de la Unión Soviética, con evidentes repercusiones en el resto del planeta"*⁷⁶

Amb aquestes paraules obria el diari *La Vanguardia* la seva plana del dia 27 de desembre de 1987, atorgant a la *Perestroika* el màxim protagonisme entre els afers internacionals de l'any. D'altra banda, els telenotícies omplien els seus espais amb informacions al voltant de l'enorme tasca diplomàtica que s'estava duent a terme des de l'URSS. No hi havia dubte que Gorbachov havia aconseguit canviar notablement l'opinió occidental sobre el país dels soviets, que des de temps de Brezhnev s'havia vist bastant malmesa. Les nombroses visites entre el líder soviètic i Reagan, o l'impuls de les relacions entre la CEE i el COMECON són bona mostra d'això. En l'interior de la Unió Soviètica també regnava un fort optimisme: Aganbegyan reconegué a inicis de 1988 que es trobaven en la posició idònia per l'aprofundiment de les reformes, que fins llavors havien estat un èxit rotund.⁷⁷ Per la seva banda, Nikolai Sliunkov, membre del Politburó afirmà quelcom similar al pronosticar que els nous mètodes de gestió econòmica augmentarien de forma dràstica la productivitat en diversos àmbits.⁷⁸

No obstant això, el panorama real no fou gaire esperançador, les dades econòmiques de 1987 no varen continuar el bon rumb que havien pres les de 1986 i les autoritats hagueren d'afrontar el nou any amb un creixement econòmic del 2,3%, força inferior al 4,1% previst pel pla quinquennal, convertint-se d'aquesta manera 1987 en el segon any més pobre en creixement econòmic des de la Gran Guerra Pàtria després de 1979. La producció industrial per la seva banda fou lleugerament inferior a l'esperat, un 3,8% respecte al 4,1% planificat, però el veritable desastre tingué lloc en l'augment dels rendiments agraris els quals varen ser només del 0,2%.⁷⁹ La consciència dels mals resultats per part de les autoritats es va traduir en l'adopció d'algunes mesures de caràcter urgent, com la destitució del responsable del Gosplan Nikolai Talizin, així com la definitiva entrada en vigor de la llei de cooperatives, que per primera vegada

⁷⁶ "1987, el año de la "Perestroika"". *La Vanguardia*, 27-12-1987, p. 1.

⁷⁷ AGANBEGYAN, A. (1989), p. 30.

⁷⁸ SLIUNKOV, N. *La reestructuración económica es una importantísima tarea*. Novosti. Moscou, 1988, p. 4

⁷⁹ TAIBO, C. (1989), p. 124.

en sis dècades permetia la creació d'empreses no estatals.⁸⁰ Però la veritable reacció de Gorbaxov fou la convocatòria de la XIX conferència extraordinària del PCUS que s'hauria de celebrar a l'estiu de 1988, amb l'objectiu d'accelerar i eixamplar els objectius de la *Perestroika*, així com renovar una part dels alts càrrecs, sense la necessitat d'esperar fins als següent congrés ordinari. La darrera conferència extraordinària havia estat celebrada en el 1941 davant l'evolució de la Segona Guerra Mundial: aquest fet, més la promesa de què la sessió seria televisada, causà una enorme expectació en el poble soviètic.⁸¹

Mesos abans de la conferència, tingué lloc un fet, aparentment banal i que no hauria de suposar cap trasbals, però que alterà greument la vida política de l'URSS. El dia 13 de març de 1988 apareixia una carta en el diari *Sovietskaya Rossiya* firmada per un nom que tothom desconeixia, Nina Andreeva. El text, titulat "No puc renunciar als meus principis",⁸² equiparava als elements més liberals i reformadors del PCUS als antics menxevics i trotskistes, també es mostrava totalment contrària a la criminalització de Stalin i demanava la seva rehabilitació. Per últim acusava durament a dirigents com Yakolev de voler acabar amb totes aquelles fites aconseguides per el socialisme. La publicació de la carta va engegar de seguida un debat intens en l'opinió pública soviètica. Entre aquells grups d'opinió més partidaris de la *Perestroika* es va arribar a sospesar la possibilitat que Andreeva fos tan sols un nom fals amb el qual s'escudaven els sectors més conservadors, i que la carta hagués estat escrita per algun representant reaccionari, mentre que, precisament, aquests sectors, adoptaren la carta de Andreeva com una mena de manifest. L'enrenou causat féu que el mateix diari que publicà la carta s'hagué de disculpar; al mateix temps, el diari *Pravda* contraatacà amb una editorial criticant durament a Andreeva i als conservadors. L'afer va obligar fins i tot a intervindre al mateix Gorbaxov, qui en un discurs arribà a afirmar, d'una manera força demagògica, que la carta publicada convidava a un nou 1937, referint-se a les purgues stalinistes.⁸³

La historiografia no ha passat per alt aquest incident. Service afirma que la publicació fou d'una notable importància ja que engegà el debat sobre el passat històric soviètic, un debat fins llavors força limitat. D'altra banda també considera que l'actuació de Gorbaxov com a resposta (mesures de censura per evitar que tornés a passar quelcom similar) no fou entesa per la societat soviètica a l'entrar en contradicció clara amb la línia política de la *Glasnost*.⁸⁴ Carrère exposa una idea curiosa, i és que, segons l'autora francesa, fou en aquells moments de

⁸⁰ SERVICE, R. (2000), pp. 428-429; TAIBO, C. (1994), p. 86.

⁸¹ OEHLING, H. (1996), pp. 50-51.

⁸² ANDREEVA, N. "Ne mogu postupať'sya printsipami". *Sovietskaya rossiya*, 13-3-1988, p. 2.

⁸³ CARRÈRE, H. (2016), p. 66.

⁸⁴ SERVICE, R. (2000), p. 426.

terratrèmol mediàtic en els que, arran de la publicació, Gorbtxov va decidir la idea d'unificar el càrrec de secretari general del PCUS i de president del Soviet. Amb aquesta reforma el líder soviètic pretenia traspasar de forma controlada algunes funcions atribuïdes al partit cap als soviets, significat un retorn al leninisme més ortodox i menys burocràtic.⁸⁵ Tot i això Gorbtxov no aconseguí aplicar cap mesura similar fins a 1990, i d'una forma diferent de la que tenia pensada en 1988, com veurem amb posterioritat. Taibo no entra gaire a valorar l'afer, tot i afirmar que el fet impulsà i envalentí als sectors reformadors a dur a terme els seus projectes, cada cop preocupant-se menys de la possible reacció dels conservadors.⁸⁶ Poch-de-Feliu és l'autor que atorga les conseqüències més rellevants al Cas Andreeva: d'acord amb l'autor, la publicació de la carta provocà una campanya de desprestigi contra Ligatxov, el membre més conservador del Politburó, fins al punt d'acusar-lo d'estar vinculat en una trama de corrupció a Uzbequistan, així com de ser el responsable de la repressió violenta de la revolta de l'abril del 1989 a Geòrgia, en ambdós casos sense cap mena de proves.⁸⁷ Aquesta etiqueta de conservador reaccionari perseguí a Ligatxov fins a la seva dimissió en el congrés de 1990.

En el mes de maig de 1988 tingué lloc l'ordinària sessió plenària del Comitè Central on es discutiren les tesis que s'haurien de discutir en la conferència. També els 5000 delegats serien escollits en el ple, havent preparat Gorbtxov una forta campanya dins del si del PCUS per aconseguir una majoria d'assemblearis favorables.⁸⁸ Finalment, el dia 28 de juny s'inaugurà la conferència en la qual es votaren diverses resolucions. Primerament es va sotmetre a votació la resolució sobre les tasques d'aprofundiment de la *Perestroika* prèvia revisió dels acords i resultats del XXVIIè congrés. En aquest punt es senyalaren els greus obstacles que es posaren a les reformes i es destacà la lentitud dels canvis. També s'acusà l'immobilisme com a principal element que obstaculitzava el progrés així com una reafirmació de la *Perestroika* com a únic camí possible pel socialisme.⁸⁹ En general es tractà d'una resolució simbòlica que no aportava cap innovació, però que feia un diagnòstic força crític i inèdit fins llavors.

Especialment rellevants foren les resolucions administratives. Una primera sobre la democratització de la societat soviètica i de reforma del sistema polític, que incorporava una descentralització de l'administració local així com la no ingerència del PCUS en els assumptes

⁸⁵ CARRÈRE, H. (2016), p. 68.

⁸⁶ TAIBO, C. (2000), p. 70.

⁸⁷ POCH-DE-FELIU, R. (2003), pp. 82-83.

⁸⁸ CARRÈRE, H. (2016), pp.68-69.

⁸⁹ *Materiali XIX vsesoyuznoi konferentsii Kommunisticheskoi Partii Sovietskogo Soyuz. Izdatelstvo politicheskoi literaturi. Moskva, 1988.*

dels soviets locals, esdevenint un primer pas molt bàsic per la separació entre partit i estat.⁹⁰ Una segona resolució administrativa afectava l'aparell burocràtic de l'estat, que quedaria reduït. Altres resolucions al voltant de la transparència informativa, relacions internacionals i de reforma judicial foren també aprovades.⁹¹ Sens dubte, però, l'acord més important i rellevant d'aquella conferència extraordinària fou la reforma constitucional que afectà 55 articles, deixant irreconeixible la constitució brezhneviana de 1977.⁹² Aquesta modificació de la llei fonamental deixà intactes els articles relatius al sistema econòmic, essent el polític qui monopolitzà el focus d'atenció.

El canvi més destacable sorgit de la conferència fou la creació d'una nova assemblea parlamentària al marge dels soviets i que rebria el nom de Congrés de Diputats Populars. Aquest nou congrés estaria compost per 2250 diputats, 750 dels quals seran elegits de la mateixa manera que ho eren els representants del Soviet de la Unió (sufragi directe, universal, secret i igualitari), formant les circumscripcions territorials. 750 escons serien escollits en les circumscripcions nacionals seguint el model del Soviet de les nacionalitats (32 diputats per RSS, 11 per RSSA, 5 per Oblast autònom i 1 per districte). Els 750 restants serien escollits per les organitzacions socials. D'aquesta forma, la unió de dones de l'URSS escollirà a 75 diputats de manera interna, 75 l'associació de veterans de guerra, 75 les associacions juvenils, 100 els sindicats, 100 les cooperatives, altres 100 el PCUS i 75 les associacions d'artistes. Aquest nou òrgan tingué la funció d'escollir el Soviet Suprem. Els 1500 diputats escollits per les circumscripcions territorials i els de les organitzacions socials serien els encarregats de nomenar els 271 membres del Soviet de la Unió, i els 750 diputats escollits en les circumscripcions nacionals ho haurien de fer respecte als 271 membres del Soviet de les nacionalitats, formant d'aquesta manera el Soviet Suprem. A partir de la reforma, el Soviet Suprem seria l'encarregat de nomenar al president del consell de ministres, elecció, però, que hauria d'esser ratificada per el mateix Congrés de Diputats Populars. El president del consell de ministres fou l'encarregat de proposar el consell de ministres que presidiria, elecció, però, que de nou havia de ser ratificada, però en aquest cas pel Soviet Suprem. Per últim, aquest congrés va ser l'encarregat de nomenar el president del Soviet Suprem, que resultà ser el mateix Gorbtxov.⁹³

Hermann Oehling, un dels autors que més a fons ha treballat la XIX conferència del PCUS, afirma que el realment important no foren els debats i resolucions que es dugueren a terme, si

⁹⁰ Aquesta resolució fou parcialment aprovada ja que es rebutjà l'atenuació del centralisme democràtic. L'aprovació d'aquest punt hagués suposat l'admissió de tendències internes

⁹¹ OEHLING, H. (1996), pp. 53-55.

⁹² OEHLING, H. (1996), p. 58.

⁹³ TAIBO, C. (1989), p. 167.

no l'atmosfera de llibertat en la qual es varen desenvolupar. També inclou que aquesta reunió suposà la derrota definitiva de la vella ortodòxia, que quedà oficialment arraconada (idea compartida per Poch-De-Feliu), així com l'inici de les dificultats reals per part del poder de controlar aquelles tendències que s'escapaven de l'oficial.⁹⁴ Per a molts autors és aquesta conferència la que marcà l'inici de les reformes polítiques reals, idea que ja estava latent des d'unes primerenques dates.⁹⁵ Eguiagaray recolzà aquesta idea, afegint que la convocatòria de la conferència fou un recurs desesperat de Gorbaxov en un intent de desfer-se de tot aquell element que pogués posar en perill el futur de la *Perestroika*.⁹⁶ Anys més tard Taibo identificaria aquesta conferència com l'inici del final de monopoli del poder en mans del PCUS. Tot i que en la reunió el paper dirigent del partit encara era un dogma inqüestionable, la lenta transferència de competències de l'organització política cap a l'estat portà amb el pas dels anys a la inevitable pèrdua del monopoli.⁹⁷ Una afirmació que fou completada amb una nova declaració per part del polítolleg espanyol, al lligar la conferència amb la liberalització política posterior.⁹⁸

Service en aquest sentit es diferencia de la resta d'autors, aportant la idea que la conferència significà un canvi de l'estratègia de Gorbaxov en detriment del PCUS i en favor de l'organització estatal.⁹⁹ Carrère inclou que el líder soviètic encara estava disposat situar-se en l'equilibri perfecte entre reformadors i conservadors en el que s'havia trobat fins llavors, tot i que amb la conferència demostrà per primera vegada veritables intencions de dur a terme una reforma profunda i irreversible. També per primera vegada l'autora francesa es mostra comprensiva amb Gorbaxov, atorgant-li a més la victòria de les seves tesis enfront de les de Ieltsin i les dels conservadors, sens dubte els grans derrotats.¹⁰⁰ És destacable l'argumentació de Carrère, ja que es distancia de la resta del gruix historiogràfic a l'interpretar la conferència com un èxit per el secretari general.

Gorbaxov, a l'atribuir el fracàs de la reforma econòmic a la nomenclatura i als conservadors, optà per cedir més poder a les masses i treure'l al partit. Amb aquesta afirmació Filippov argumenta i justifica l'actuació del secretari general en la XIX conferència.¹⁰¹ Idea exactament calcada a l'anterior és la que presenta Ieliseeva.¹⁰² Barsenkov i Vdovin, en la seva

⁹⁴ OEHLING, H. (1996), p. 54; POCH-DE-FELIU, R. (2003), p. 171.

⁹⁵ TAIBO, C. (1989), p. 81; WERTH, N. *Istoriya sovietskogo gosudartstva*. Progress. Moskva, 1992, p. 312.

⁹⁶ EGUIAGARAY, F. *Operación Perestroika*. Drac. Barcelona, 2009, pp. 236-237.

⁹⁷ TAIBO, C. (2000), pp. 70-71.

⁹⁸ TAIBO, C. (2011), p. 289.

⁹⁹ SERVICE, R. (2000), p. 429.

¹⁰⁰ CARRÈRE, H. (2016), p. 73.

¹⁰¹ FILIPPOV, I. (2007), p. 292.

¹⁰² BEZBORODOV, A., IELISEEVA, N., SHESTAKOV, B., (2010), p. 90.

obra, reiteren la idea introduïda per Oehling relativa a la nova atmosfera de llibertat en què tingué lloc la reunió.¹⁰³ Per tant podem comprovar com la visió de la XIX conferència per part de la historiografia russa no dista gaire de l'occidental.

Tota aquesta modificació del sistema polític fou paral·lel a un dels aspectes que la historiografia més ha lligat a la desaparició de l'URSS, l'inici dels problemes nacionals que tingué lloc en aquell 1988. El Càucàs esdevingué l'escenari d'un nou greuge per a Gorbtxov. En el mes de febrer, el Soviet de la RSSA de Karabaj, integrada en la RSS d'Azerbaidjan però poblada majoritàriament per armenis, votà unilateralment la seva unió a la RSS d'Armènia, decisió que causà les primeres disputes entre ambdues ètnies. En una baralla de carrer a la ciutat de Bakú, entre armenis i azeris, dos joves d'aquesta segona ètnia resultaren morts; com a conseqüència el dia 28 s'inicià un pogrom en la ciutat de Sumgait que es saldà amb una quantitat de víctimes mortals encara avui dia no esclarida, però que es pot tractar de centenars, una matança que es tornà a repetir dies més tard a la capital azerí. La resposta armènia fou exactament la mateixa, provocant tot plegat unes migracions sense precedents entre ambdues repúbliques. La decisió de Gorbtxov fou la de negar-se a qualsevol canvi territorial, fet que només agreujà el ja de per si el delicat panorama. El dia 7 de desembre d'aquell 1988, un terratrèmol al nord d'Armènia acabà amb la vida de entre 50.000 i 100.000 persones, convertint-se en una catàstrofe en la qual, a l'igual que Txernóbil, les autoritats soviètiques no varen saber com actuar, i que portà a un augment considerable d'actituds autonomistes respecte a Moscou. Però no fou només la Transcaucàsia l'únic lloc en el que escampà la problemàtica nacional. Gorbtxov, per aplacar als partidaris de la carta d'Andreeva i per consolidar la *Perestroika*, cregué oportú impulsar una societat civil realment separada del PCUS. Aquesta política aviat es va fer veure amb l'aparició del Front Popular estonià, en aquella república. A l'esmentat front, li sorgiren les respectives rèpliques a Lituània i Letònia, amb una forta mobilització ciutadana i amb un programa que pretenia lligar *Perestroika* amb les reivindicacions d'autonomia per a les repúbliques. La situació nacional començava ja a ofegar a Gorbtxov.¹⁰⁴

Aquell any 1988 es tancaria amb uns registres desastrosos en tots els àmbits. En l'economia, tot i un creixement absolut del PIB d'un 4,4%, la millora qualitativa esperada fou pràcticament nul·la, fins al punt que la agència de premsa Novosti, oficial del règim, va reconèixer que els nous sistemes de gestió econòmica no havien produït cap mena d'avenç. La producció industrial fou d'un considerable 7%, tot i que, de nou un any més, és en els rendiments

¹⁰³ BARSENKOV, A., VDOVIN, A. (2010), p. 605.

¹⁰⁴ CARRÈRE, H. (2016), pp. 101-119.

agraris on trobem el gran desastre, ja que l'augment d'aquests foren només d'un 0,7%, molt lluny del 6% planificat. Respecte als béns de consum, les estadístiques atorguen un augment del 5,1%, tot i que, degut a les deficiències en els sistemes de distribució comercials, aquest augment no arribà a la població.¹⁰⁵ Cal esmentar que aquests números són dades oficials que no tenen per què coincidir amb la realitat, tal i com varen reconèixer diaris soviètics com *Sovietskaya Rossiya* i economistes com Vasili Siliunin, qui arribà a afirmar a inicis d'any que feia falta una *Perestroika* de la *Perestroika*.¹⁰⁶ Service afirma que a partir d'aquell 1988 el PIB no faria res més que disminuir, produint, entre altres efectes, escassetat i cues en els comerços.¹⁰⁷ En definitiva, una situació pèssima que va obligar a Gorbtxov compaginar els seus desesperats intents de solucionar l'economia, amb els emergents problemes nacionals que acabarien d'esclatar aquell 1989, així com amb el desmantellament del Teló d'acer. Tot plegat, dibuixava un panorama del 1989 força negre, al qual s'havia d'afegir la incertesa d'aquella reforma política de la XIX conferència, que portaria a l'elecció del Congrés de Diputats Populars.

El dia 26 de març tingueren lloc les eleccions per a la nova cambra legislativa, que s'hauria d'inaugurar per a finals del mes de maig; abans però, i en vista dels resultats de les eleccions, els quals varen atorgar un nombre important d'escons a liberals i nacionalistes, Gorbtxov es disposà a dur a terme una mesura bastant polèmica. El 25 d'abril el secretari general reuní al Comitè Central del PCUS, unencontre que fou aprofitat per depurar a 110 dels 458 membres, amb la intenció de desfer-se dels sectors que més s'identificaven amb l'etapa de Brezhnev, com Gromiko, que moriria al cap de setmanes, i a una bona part dels militars que formaven part del CC; tot plegat, una decisió criticada, que segons Carrère, deixà al PCUS fortament traumatitzat.¹⁰⁸ La primera sessió del congrés fou turbulenta: d'una banda el diputat Sajarov qüestionà el mètode d'elecció del president del Soviet Suprem, ja que proposà el debat de l'informe de Gorbtxov prèviament a la votació, i no pas al revés, com es tenia previst. La proposta fou rebutjada amb un 95% dels sufragis, però fou significativa, ja que mostrava les amplies possibilitats de debat en el nou parlament. Sajarov tornà a ser el protagonista més tard, a l'obrir la porta al debat sobre l'article 6 de la constitució, aquell que atorgava el monopoli del poder al PCUS, tot i que de nou va trobar a pocs partidaris que recolzessin la seva idea. No obstant la proposta seria rescatada en el segon congrés, mesos més tard. Un altre aspecte que es va veure qüestionat en la primera sessió del CDP, i que es traslladaria a les posteriors

¹⁰⁵ TAIBO, C. (1989), pp. 124-125.

¹⁰⁶ BONET, P. "La 'perestroika' y la 'uskorenie', una unión difícil", *El País*, 14-1-1988. Vist el 29/04/2018. Disponible en: https://elpais.com/diario/1988/01/14/internacional/569113216_850215.html

¹⁰⁷ SERVICE, R. (2000), p. 435.

¹⁰⁸ CARRERE, H. (2016), p. 149.

reunions, fou la d'algunes de les qüestions més delicades de la història soviètica. El diputat d'Estònia Endel Lipmaa preguntà a Gorbtxov i a Shevardnadze sobre els documents del pacte Germano-soviètic, demanant que aquests fossin publicats. La resposta dels dos dirigents fou que, tot i els intents i esforços, no havien estat capaços de trobar-los. Posat que ningú els va creure, es demanà una comissió d'investigació al Soviet Suprem, que aquesta vegada si va ser acceptada per l'assemblea. Per últim, aquesta primera sessió del CDP fou la que va veure enlairar la popularitat de Ieltsin: en aquesta, el diputat rus, junt amb altres liberals, formaren el que s'anomenà el Grup Interregional, que es mostrà enormement hostil contra Gorbtxov.¹⁰⁹

En relació a la primera sessió del Congrés de Diputats Populars, Carrère és qui més aporta en la historiografia. L'autora francesa afirmà que és després de la reunió, quan Gorbtxov, tot i haver estat escollit com a líder del Soviet Suprem, adoptà un aspecte de derrotat, enfront a Ieltsin, formant d'aquesta manera la parella que pràcticament monopolitzaria la vida política des de llavors i fins al final de l'URSS. Carrère afegeix també que el fet que en el 1989 la *Glasnost* ja hagués produït efecte, i per tant ja hi hagués una opinió pública mitjanament lliure, i que la sessió fos televisada, va fer transmetre aquesta derrota del secretari general a tot el país. La idea més destacable, però, fou el trasllat a l'arena del debat la vigència del monopoli del PCUS, impulsada per Sajarov.¹¹⁰ Taibo considera que aquest nou parlament no aportà cap canvi significatiu, el fet que Gorbtxov fos l'únic candidat per presidir el Soviet Suprem, així com el gran nombre de diputats que es reservaven al que es va anomenar "instàncies intermèdies" (PCUS, sindicats, Komsomolsk...) varen fer que el partit seguís dominant amb total tranquil·litat l'activitat política.¹¹¹

Poch-de-Feliu, qui estigué present en la inauguració del CDP, afirma que, tot i la gran majoria de diputats del PCUS, aquella sessió no fou res més que una "desfilada de radicals" qui alçant la veu i amb propostes populistes es van fer escoltar per sobre de qualsevol. Pel que fa a la rellevància pràctica de la cambra, el periodista considera que, a partir d'aquell maig del 1989, es produí una progressiva dissolució del poder central.¹¹² Oehling considera, de la mateixa manera que la resta d'autors, que el CDP no suposa res més que una lleugera cessió de poder per part del PCUS, tot i que atorgava una mínima veu a aquella part de l'opinió pública que es mostrava contrària al poder establert. També identifica la convocatòria de la primera sessió del CDP amb un augment brutal de la dissidència interna a l'interior del PCUS.¹¹³ Per a Service, el

¹⁰⁹ CARRÈRE, H. (2016), pp. 147-152.

¹¹⁰ CARRÈRE, H. (2016), pp. 151-152.

¹¹¹ TAIBO, C. (2000), p. 80.

¹¹² POCH-DE-FELIU, R. (2003), pp. 172-173.

¹¹³ OEHLING, H. (1996), p. 84.

CDP tampoc aportà un gran canvi en la manera de funcionar la política a l'URSS en línies generals, però si identifica una modificació notable, ja que a partir d'ara, Gorbtxov s'hauria d'enfrontar a diputats que no l'obeirien automàticament, sinó que haurien de ser debatuts i convençuts, fet que feu que Gorbtxov s'hagués d'emprar a fons per portar al terreny pràctic les seves reformes. Aquests fets clarament representaven un gran repte per al secretari general, del qual, com veiem amb les intervencions de Sajarov o Lipmaa, no sortí ben parat.¹¹⁴

La historiografia russa presenta alguns matisos que val la pena comentar. D'una banda ens trobem amb autors que presenten al Gorbtxov de maig de 1989, és a dir, a l'inici del congrés, amb una voluntat reformadora que no apareix en la resta d'autors occidentals. Aquestes reformes tingudes en ment pel líder soviètic incloïen la introducció de traces de mercat en l'economia soviètica, així com el final del monopoli del PCUS, fet que contrasta amb els occidentals qui presenten a Gorbtxov com una víctima de les circumstàncies que va haver d'acceptar el final del monopoli quan ja no li va quedar més remei.¹¹⁵ No obstant, aquesta visió sobre el secretari general no és unànime, ja que d'altres autors, com Ieliseeva en aquest cas, afirmen que Gorbtxov es situà al costat dels conservadors per frenar les aspiracions del grup interregional, minimitzant d'aquesta manera les intencions de reforma del líder soviètic.¹¹⁶ Altres autors també han aportat la idea que fou després del congrés, quan la població deixà de veure a Gorbtxov i a la seva "*Perestroika*" com la veritable oposició als sectors conservadors, un paper que passaren a adoptar, per la majoria de ciutadans, els membres del grup interregional, i sobretot Ieltsin.¹¹⁷ Sintetitzant, la historiografia no ha atorgat un paper gaire rellevant al Congrés de Diputats Populars, el qual és considerat una herència política del *modus operandi* anterior; no obstant això, sí que dóna rellevància a aquells aspectes simbòlics que el CDP va aportar, com l'inici de la discussió del monopoli del PCUS o l'ascens meteòric de Ieltsin.

El I congrés acabaria el 9 de juny, alguns dies després tindria lloc la reunió plenària del Comitè Central del PCUS, en la qual el Politburó discutí sobre la qüestió del monopoli. El debat transcendí aquell ple i es convertí en el principal assumpte de conversa sobre política interna entre els ciutadans, junt amb l'afer nacional. Finalment Gorbtxov no adoptà una postura clara fins al novembre de 1989, quan en un article en el diari *Pravda* seguia mantenint el monopoli del partit com un dogma inalterable.¹¹⁸ No obstant això, la situació no trigaria a tornar-se-li en contra. Durant els mesos posteriors a la inauguració del CDP, el país fou testimoni d'altres

¹¹⁴ SERVICE, R. (2000), pp. 438-439.

¹¹⁵ FILIPPOV, A. (2007), p. 295; BARSENKOV, A., VDOVIN, A. (2010), p. 611.

¹¹⁶ BEZBORODOV, A., IELISEEVA, N., SHESTAKOV, B. (2010), p. 104.

¹¹⁷ FILIPPOV, P., BOIKO, T., BERMAN, B. *Iesli by prezidentom byl ty*. Sankt-Peterburg. Norma, 2014.

¹¹⁸ CARRÈRE, H. (2016). p. 154.

transformacions en l'àmbit polític, com la creació de la Unió de Treballadors del Kuzbass, el primer sindicat independent a l'URSS, format al mes de novembre.¹¹⁹ Entre els dies 12 i 24 de desembre de 1989 tingué lloc la II sessió del CDP, en la qual, com no podia ser d'altra manera el qüestionament del monopoli tornà a sorgir. Sajarov i els liberals tornaren a perdre la votació en la qual es derogava el discutit article 6 de la constitució, però aquesta vegada amb un marge de vots molt més estret. Les relacions entre Gorbtxov i Sajarov, tot i les diferències polítiques, no eren gens pas dolentes, però aquestes diferències sortiren a la superfície el primer dia del debat, durant el qual Sajarov es desplomà a causa d'una malaltia cardíaca que patia, morint hores després. La popularitat del líder mai no havia estat tan baixa, ja que el país sencer va veure com tractà durament i barroerament a un dels homes més respectats del moment a l'URSS. El desprestigi va ser de tal calibre que fins i tot va haver-hi qui el va acusar directament de la mort del químic.¹²⁰ Tot i el desgraciat incident, la sessió legislativa continuà, de la qual sorgí una reforma constitucional que, tot i notablement extensa, fou de caràcter cosmètic.¹²¹ La intenció de Gorbtxov, ja l'any 1988 durant la XIX conferència, fou la de dur a terme una reforma que afectés realment l'organització administrativa de l'URSS i la millorés, tot i que, degut a la falta de suports, va haver-la de posposar a la tardor de 1989. Arribada la data prevista, Gorbtxov cregué oportú traslladar el debat d'aquesta reforma a la II sessió del CDP, però a conseqüència de la complicada situació ètnica, es decidí adoptar mesures superficials i ajornar la reforma real indefinidament.

Aquesta reforma política del 1989 es dugué a terme amb un escenari de fons força obscur, compost d'una banda pel final del bloc oriental i per l'augment exponencial de les tensions inter-ètniques o entre Moscou i les repúbliques per l'altre, fets que ja senyalaven el veritable final del país dels soviets. Mentre que la problemàtica entre Armènia i Azerbaidjan continuava, en la república caucàsica que resta, Geòrgia, s'accentuava un conflicte que ja perdurava des de temps de l'imperi rus, la convivència entre els georgians i la minoria musulmana d'Abjàsia. La crisi del Karabaj serví d'efecte dominó, espantant als georgians, que no tolerarien una modificació de fronteres de la seva república, i envalentint als abjasis, que de nou varen tornar a demanar l'ingrés a la RSFSR.¹²² Les peticions formals d'ingrés varen ser contestades pels sectors més radicals del nacionalisme georgià amb un seguit de mobilitzacions que s'iniciaren en el febrer del 1989, i que obtingueren la seva replica a la RSSA d'Abjàsia, però

¹¹⁹ POCH-DE-FELIU, R. (2003), p. 178.

¹²⁰ CARRÈRE, H. (2016), p. 153.

¹²¹ OEHLING, H. (1996), pp. 89-95.

¹²² En l'any 1978 una reforma constitucional atorgava al georgià l'estatus de llengua oficial en tota la república, causant el rebuig dels abjasis que demanaren formar part de Rússia.

que ara ja consistien en manifestacions en les que es demanava esdevenir república federada. El 9 d'abril una manifestació en la que es començaven a sentir proclames a favor de la independència de Geòrgia fou durament reprimida, causant una vintena de morts. La conseqüència fou l'organització d'un Front Popular a l'estil bàltic. L'altra minoria de la RSS de Geòrgia, la dels ossetis, es trobava integrada en l'esmentada república amb la RSSA d'Ossètia del sud; en aquesta, els somnis d'integració amb els seus germans del nord, a la RSFSR, s'accentuaren al veure l'evolució del conflicte d'Abjàsia. La resposta dels georgians fou contundent. El Soviet del país caucàsic reformà la seva constitució en favor de la seva pròpia legislació: en altres paraules, la llei georgiana estaria per sobre de la llei federal, i el Soviet de la república podria vetar qualsevol llei provinent de Moscou.¹²³

Els països bàltics es situaren de nou a l'avantguarda de les reivindicacions nacionals en aquell 1989. Al llarg de la primavera els soviets de les tres repúbliques declararen la seva sobirania, i es fundà el Consell de Fronts Bàltics, que coordinà les accions dels respectius fronts creats l'any anterior. Al llarg del mes de desembre, tots els partits comunistes locals proclamaren la seva independència respecte al PCUS, abolint l'article 6 unilateralment, un fet que va fer veure a Gorbaxov que de poc li serviria seguir mantenint el monopoli. Els esdeveniments del Bàltic serviren d'exemple i contagiaren a les repúbliques de Moldàvia, on la majoria de parla romanesa demanà que la seva llengua obtingués un estatus de privilegi, fet que espantà als russos de Transnístria creant un conflicte que es convertiria en armat a partir de 1990, i a la d'Ucraïna, on es creà el Front Popular per a la Perestroika, amb una forta presència a l'occident del país.¹²⁴

Tot plegat va fer que la situació existent a l'entrada de 1990 fos caòtica. Amb el dèficit comercial més gran dels darrers catorze anys, una baixada de producció alarmant en combustibles fòssils, un augment dolorós de les exportacions de cereals i una proliferació més que notable del mercat negre així com el preocupant desabastiment, els debats econòmics retornaren a centrar les atencions dels reformadors. Liberals com Latsis, Yakolev o Seliunin ja començaren a proposar obertament la introducció de l'economia de mercat. Per la seva banda Rizhkov i el seu govern afirmaren que fou la incipient liberalització que s'havia introduït la que estava matant al sistema: s'estava treballant menys i com a conseqüència es produïa menys, afirmava el llavors primer ministre de l'URSS, un fet que es veia agreujat per "l'egoisme republicà" que estaven duent a terme alguns subjectes federats. Abalkin, fins ara un ferm

¹²³ CARRÈRE, H. (2016), pp. 108-117.

¹²⁴ CARRÈRE, H. (2016), pp. 118-126.

partidari de la Perestroika, es començà ja a mostrar partidari d'una liberalització controlada.¹²⁵ L'economista fou l'artífex d'una mesura que anuncià al febrer de 1990 amb l'objectiu de combatre les dificultats d'accés de la població als béns de consum. Abalkin afirmà que totes aquelles reformes dels anys 1987 i 1988 (lleis del treball individual, de cooperatives, d'empreses de l'estat), s'aplicaren amb l'objectiu de millorar els incentius per augmentar la productivitat. Aquest objectiu havia estat complert (augmentaren els salaris), fet que causà un grandíssim augment del consum, ja que, al no haver-se liberalitzat els preus, la massa salarial i el poder adquisitiu dels soviètics augmentà dràsticament, creant una demanda que amb la productivitat d'aquells anys no es podia satisfer, creant una situació de desabastiment.¹²⁶

Sobre la situació en tots els àmbits en l'URSS a inicis de 1990, Poch-De-Feliu la defineix amb una sola paraula: "metàstasi", mentre que Carrère es refereix a la mateixa situació com una carrera cap a l'abisme.¹²⁷ Igual de contundent es mostra Taibo, qui defineix a la situació que segueix a 1990 com la "quiebra de la alquímia gorbachoviana".¹²⁸ Service no fou tan sentenciós, tot i afirmar que ja en 1990 el terme *Perestroika* deixà de significar la reforma del sistema soviètic, per convertir-se en un projecte de transformació total.¹²⁹ Sintetitzant, Gorbtxov es trobà una situació cada cop més complicada, i amb cada cop més fronts oberts, fet que obligà a adoptar mesures que mai s'hagués imaginat entrat ja l'any 1990.

¹²⁵ POCH-DE-FELIU, R. (2003), p. 179.

¹²⁶ GONZALEZ, E. "La URSS pondrá en marcha un plan para reducir el exceso de dinero en manos del público", *El País*, 5-02-1990. Vist el 30/04/2018. Disponible en: https://elpais.com/diario/1990/02/05/economia/634172406_850215.html

¹²⁷ POCH-DE-FELIU, R. (2003), p. 180; CARRÈRE, H. (2016), p. 191.

¹²⁸ TAIBO, C. (2000), p. 101.

¹²⁹ SERVICE, R. (2000), p. 449.

AGONIA I FINAL (1990-1991)

“Una manifestación de masas sin precedentes por su envergadura (unas 300.000 personas) vivió ayer Moscú, en vísperas del pleno del Comité Central del PCUS, en el que se esperan cambios que Mijail Gorbachev calificó la semana pasada de muy serios”. D’aquesta manera Poch-de-Feliu explicà la massiva manifestació de Moscou el dia 4 de febrer de 1990 on es demanava el final del monopoli del poder per part del PCUS. A l’endemà: *“El líder soviético Mijail Gorbachev propuso ayer en el pleno del Comité Central que el PCUS renuncie a todas las ventajas jurídicas y políticas para desempeñar su papel dirigente en la Unión Soviética.”*¹³⁰ Semblava clar que les circumstàncies obligaven a Gorbatxov a prendre aquella mesura que tant havia evitat a tota costa.

El cap d’estat soviètic no dubtà, aquesta vegada, a donar resposta a les demandes de la població. El dia 14 de març de 1990 es publicaria una llei que entraria en vigor l’endemà i que canvià de forma dràstica la història política de l’URSS. La llei en qüestió (anomenada: Llei de la URSS del 14 de març de 1990 N 1360-I "Sobre l'establiment del càrrec de President de la URSS i la introducció d'esmenes i addicions a la Constitució -Llei Bàsica- de la URSS), era una norma extensa i eclèctica, ja que afectava un seguit d'esmenes constitucionals, a més d'introduir un canvi notable en les altes esferes del poder, la creació del càrrec de president de l’URSS. Gorbatxov, que fou nomenat president per la III sessió del CDP amb un 59% dels vots, pretengué amb el nou règim presidencialista enfortir el centre, davant la pèssima situació nacional, que, des de que va començar 1990, no va fer res més que complicar-se en el Bàltic. Durant el mes de gener el líder soviètic havia visitat les repúbliques bàltiques, adonant-se que la situació estava empitjorant de forma exponencial.¹³¹ La creació del càrrec, no obstant això, fou quelcom simbòlic i gairebé no tingué unes conseqüències plasmables, però aconseguia d’una vegada per totes allò que Gorbatxov havia perseguit des de la XIX conferència extraordinària del PCUS: la separació entre estat i PCUS. Fins llavors i des de temps de Nikita Jrushov, la figura de cap d’estat havia recaigut en els càrrecs de President del Presidium del Soviet Suprem i de Secretari general del PCUS; a partir de l’entrada en vigor de la llei, cap del PCUS i d’estat ja no eren sinònims.

La segona modificació realment rellevant de la llei fou la de l’article 6 de la constitució del 1977, que fins llavors anunciava: *“La fuerza dirigente y orientadora de la Sociedad soviética*

¹³⁰ POCH-DE-FELIU, R. (5-2-1990). “Masiva manifestación reformista en Moscú”. *La Vanguardia*; POCH-DE-FELIU, R. (6-2-1990). “Mijail Gorbachev pone al PCUS ante el dilema de renovarse o morir”. *La Vanguardia*.

¹³¹ CARRÈRE, H. (2016), p. 161; POCH-DE-FELIU, R. (2003), p. 185.

y el núcleo de su sistema político, de las organizaciones estatales y sociales es el Partido Comunista de la Unión Soviética”¹³²; a partir de l’esmena l’article establia: “El Partit Comunista de la Unió Soviètica, altres partits polítics, així com sindicats, associacions de joves, altres organitzacions públiques i moviments de masses a través dels seus representants elegits als Soviets de Diputats del Poble i d’altres formes, participen en la formulació de la política de l’estat soviètic, en la gestió dels assumptes públics i estatals”.¹³³ El PCUS havia deixat de ser l’únic partit legal a l’URSS. La reforma de març del 1990 es completà amb la creació de dues instàncies, el Consell de la Federació, encarregat de regular les relacions entre el centre i les repúbliques, i el Consell de la Presidència, que delimitaria i controlaria les competències de tots aquells organismes creats l’any anterior com el CDP. Gorbaxov seria el president del primer consell, i s’encarregaria de nomenar els membres del segon, fet que segons Carrère atorgà al primer i únic president soviètic més poder que el mateix Stalin.¹³⁴ També cal destacar una reforma del segon capítol de la constitució, que fa referència al sistema econòmic. Els articles 10 i 13 quedarien reformats, de tal manera que el concepte de “propietat socialista” quedava eliminat de la llei fonamental, que alhora afirmà, a partir de 1990, que el sistema econòmic es basa en la propietat dels ciutadans soviètics, fet que per alguns autors ha estat interpretat com un reconeixement de la propietat privada.¹³⁵

La reforma en qüestió ha estat positivament valorada per alguns autors com Carrère, qui afirmà que el fet de reformar l’article 6, i no abolir-lo, i que en la nova redacció de l’article es mantingués el nom del Partit Comunista, atorgant-li un paper més rellevant que a la resta de partits, fou una jugada magistral de Gorbaxov, al situar-se entre liberals i conservadors.¹³⁶ Service també aprecia aquesta maniobra al qualificar-la d’astuta, a l’haver aconseguit que conservadors, militars i buròcrates l’acceptessin.¹³⁷ En canvi, Poch-De-Feliu centra la seva anàlisi sobre la reforma que constituí el règim presidencialista, del qual afirma que, tot i el seu propòsit inicial de reforçar el centre, espantà les perifèries, provocant fugides cap endavant per part de les autoritats de les repúbliques.¹³⁸ Oehling vincula, en part, la decisió d’establir la presidència al que estava passant paral·lelament a Iugoslàvia, on els símptomes de desintegració es varen donar abans que a l’URSS; pel que fa al final del monopoli, l’autor introdueix la idea que fou

¹³² Constitución -ley fundamental- de la Unión de Repúblicas Socialistas Soviéticas. Novosti. Moscú. 1982. p.3.

¹³³ Zakon SSSR ot 14 marta 1990g. I 1360-I “ob utxexhdenii posta presidenta SSSR i vnesenii izmenenii i dopolnenii v Konstiyutsiyu (Osnobnoi Zakon) SSSR.

¹³⁴ CARRERE, H. (2016), p. 160.

¹³⁵ OEHLING, H. (1996), p. 107.

¹³⁶ CARRERE, H. (2016), p. 161.

¹³⁷ SERVICE, R. (2000), p. 452.

¹³⁸ POCH-DE-FELIU, R. (2003), p. 185.

quelcom pres per guanyar credibilitat i imatge dins del bloc capitalista, al intentar occidentalitzar el règim.¹³⁹

Aquestes reformes s'aprovaren amb un rerefons nacional complicat. Durant aquells primers mesos de 1990 les repúbliques de Letònia i Lituània declararen la seva independència, tot i que no fou reconeguda. Obligat a moure fitxa, el president soviètic aprovà el dia 3 d'abril una llei que regulava l'article 72 de la constitució¹⁴⁰, obrint la porta a un procediment legal per a les secessions. La llei "Sobre el procediment per a solucionar qüestions relacionades amb la sortida de les repúbliques soviètiques de l'URSS" establia la possibilitat de dur a terme un referèndum sempre i quan s'obtinguessin les firmes de com a mínim una desena part els ciutadans residents permanentment en la república i amb dret a vot, i havent estat aprovat pel soviètic republicà.¹⁴¹ La llei deixava fora de lloc les declaracions bàltiques, que segons el dret soviètic, se situaven en la il·legalitat. Poc després, Gorbtxov regulà l'estat d'excepció, que amenaçava a aquells que possessin en perill la integritat de l'estat soviètic, fet que segons Carrère és un símptoma de que el president no sabia gairebé cap a on encaminar les seves polítiques.¹⁴²

Un nou front es complicà per a Gorbtxov, que hagué de lidiar amb un problema de tipus perifèric al mateix centre. El març de 1990 s'havia d'inaugurar el congrés de diputats de la RSFSR, en el qual Ieltsin va sortir escollit president de la cambra amb un ajustadíssim 50,52% dels sufragis. En el nom de Rússia, el president del congrés assegurà a les repúbliques bàltiques que no les mantindria a la força, fet que contrastava amb les actituds del president soviètic. La situació empitjorà en iniciar-se un procés que la historiografia ha anomenat la desfílada de sobirania. Contagiades per l'impuls bàltic, les repúbliques de Geòrgia, Ucraïna i Moldàvia declararen la seva sobirania, és a dir, afirmaren el seu dret a l'autodeterminació. Aquesta tendència també es traslladà a les repúbliques de l'Àsia central, i fins a i tot a la mateixa RSFSR, per iniciativa de Ieltsin. El ràpid curs dels esdeveniments portà a un grup de conservadors a reaccionar fortament contra Gorbtxov, que amb la intenció de parar els peus a Ieltsin pressionaren per la creació d'un Partit Comunista pròpiament rus integrat en el PCUS, un fet que no va ser positiu per al president, ja que veia com el control de la situació cada cop li era més difícil.¹⁴³

¹³⁹ OEHLING, H. (1996), pp. 106-107.

¹⁴⁰ *Cada república federada conserva el dret a separar-se lliurement de l'URSS.*

¹⁴¹ *Zakon o poryadke resheniya voprosob, svyannij s vijodom soyuznoi respubliki iz SSSR. Biblioteka normativno-prabobix aktov soyuza sovietskix sotsialitixeskix respublik. Vist el 11/05/2018.*

¹⁴² CARRÈRE, H. (2016), p. 162.

¹⁴³ SERVICE, R. (2000), p. 452.

Amb aquest clima complicat, i amb un Gorbaxov que sentia com tot el procés de canvi se li estava escapant de les mans, s'arribà al dia 2 de juliol de 1990, quan s'inicià el XXVIIIè i darrer congrés del PCUS, que tindria lloc fins al dia 13. Gorbaxov s'enfronta a Telmuz Avaliani, un dels responsables de la vaga minera de l'any anterior, i un dels impulsors del nou PC rus, per ocupar la secretaria general. No van haver-hi problemes per la reelecció a l'obtenir prop del 80% dels vots. Per a la vicesecretaria fou escollit Vladimir Ivashko, cap del PC ucraïnès i de tendència reformista que guanyà a Ligatxov, l'etern membre conservador del Politburó per excel·lència, que després de la derrota deixaria la política. Els impulsors del PC de la RSFSR, notablement conservadors, proposaren expulsar a Yakolev, un membre liberal del Politburó, del PCUS. La proposta va ser aprovada. En el congrés també es formalitzà el final del monopoli de poder amb una modificació dels estatuts i s'introduí la idea de la redacció i firma d'un nou tractat que refundés l'estat soviètic, tot i que aquesta mesura seria concretada en els següents mesos. Un dels fets més destacables fou la dimissió de Boris Ieltsin com a membre del PCUS, decisió que fou imitada per altres membres radicals com Popov i Sobtxak, alcaldes de Moscou i Leningrad respectivament, dies després. Segons paraules de Ieltsin, el seu càrrec com a president del congrés rus, era incompatible amb la pertinença del PCUS, tot i que diversos autors acorden que l'expulsió de Yakolev va tenir quelcom a veure.¹⁴⁴ El fet que la proposta de Ieltsin de canviar el nom de PCUS pel de Partit del Socialisme Democràtic de l'URSS fos rebutjada, també ha estat considerat com un dels motius de la dimissió del líder rus per Ieliseeva.¹⁴⁵

Carrère afegí sobre el congrés que fou l'esdeveniment que feu que Gorbaxov es decidís definitivament per la inclusió de mesures de mercat en l'economia soviètica. Aquesta situació es veu en l'aplicació d'una llei el dia 24 de setembre anomenada "Llei sobre mesures addicionals d'estabilització, vida econòmica i pública i política del país", que atorgava al president el dret de publicar decrets extraordinaris que afecten els afers redactats en l'enunciat fins al 31 de març de 1992.¹⁴⁶ La norma fou pensada i utilitzada per la introducció d'una economia de mercat a cop de decret sense haver de passar els filtres que passaven les lleis ordinàries. Service destaca el mateix que la seva col·lega francesa: de fet, afirma que el president recolzà la creació de comissions per proposar solucions a la desastrosa situació dels sectors industrial, agrícola i comercial, força malmesos, unes solucions proposades que inclouen, en tot cas, mesures de mercat. Taibo, per la seva banda, destaca que el congrés significà la formalització de l'aliança

¹⁴⁴ CARRÈRE, H. (2016), pp. 167-171; SERVICE (2000), pp. 454 i 455.

¹⁴⁵ BEZBORODOV, A. IELISEEVA, N., SHESTAKOV, B. (2010), p.125.

¹⁴⁶ CARRÈRE, H. (2016), p. 171. Zakon o dopolnitel'nij meraj po stabilizatsii ekonomitxskoi i obshectbenno-poliyitxskoi zhizni strani. Biblioteka normativno-prabobix aktov soyuza sovietskix sotsialitxeskix respublik. Vist el 11/05/2018.

entre Gorbatsxov i els conservadors, consumada un cop tota l'ala radical surt del PCUS.¹⁴⁷ Ieliseeva afegeix que a partir del congrés s'inicià un procés de despolitització de les institucions estatals, és a dir, que el PCUS cada cop tindria menys pes en l'estructura burocràtica del país, fet que al traslladar-se a les repúbliques, complicà les possibilitats de supervivència de l'estat soviètic.¹⁴⁸ Cal destacar que gran part de la historiografia russa ha considerat aquest congrés com a intranscendent, degut a que cap dels grans canvis ocorreguts aquell any es fixaren o foren conseqüència d'aquella sessió, com la instauració del pluripartidisme o la introducció de mesures de mercat.

Com s'ha esmentat anteriorment, Gorbatsxov accedí a la creació de comissions que proposessin mesures per solucionar la caòtica economia. Uns mesos després del final del congrés els economistes Shatalin i Yablinski proposaren l'aplicació del Programa dels 500 dies,¹⁴⁹ que hauria d'introduir una economia de mercat en aquell període de temps. El pla estaria basat en una privatització del 80% de l'economia soviètica en la qual les empreses estatals grans es convertirien en societats d'accionistes, intentant evitar grans capitalistes i monopolis, i els petits comerços quedarien en mans d'autònoms o cooperativistes. Sectors com comunicacions, correus, ferrocarril, defensa o energia seguirien sota control estatal. Es contemplà la sobirania econòmica de les repúbliques, fins i tot es va valorar l'existència de divises diferents, de manera que l'URSS funcionés com una unió econòmica. Es produiria una liberalització de preus, tot i que sota estrictes controls per evitar una hiperinflació. Les subvencions estatals arribarien a la seva fi, sent substituïdes per crèdits privats. S'obrien les portes definitivament a la inversió estrangera i a l'atur, contemplant el subsidi i un seguit de cursos per reciclatge professional.¹⁵⁰ Finalment, tot i el suport inicial de Gorbatsxov, el programa fou rebutjat i substituït per un altre dissenyat aquest cop per Abel Agabegyan, un pla que segons Taibo se situava en terra de ningú i servia per ratificar les inèrcies del passat. Impracticable i ambigu és com Service ha definit el programa d'Aganbegyan.¹⁵¹ La historiografia russa ha tractat molt aquest programa i contrasta amb la visió occidental, en una perspectiva per la qual aquest pla és només quelcom que podia haver estat però finalment no ho va ser. Existeix una visió generalitzada a Rússia afirmant que l'aplicació del pla hagués evitat la posterior teràpia de shock neoliberal a partir de 1992.

Carlos Taibo s'ha referit a la tardor de 1990 com un període de neo-burocratisme, on definitivament s'acabaren els flirtejos de Gorbatsxov amb les postures radicals. La negativa de

¹⁴⁷ TAIBO, C. (2000), p. 106.

¹⁴⁸ BEZBORODOV, A., IELISEEVA, N., SHESTAKOV, B. (2010), p.126.

¹⁴⁹ També conegut com a pla Shatalin a occident i com a pla Shatalin-Yablinski a Rússia.

¹⁵⁰ SHATALIN, S. *Perejod k rinku*. EPItsnter. Moskva. 1990.

¹⁵¹ SERVICE, R. (2000), p. 455; TAIBO, C. (2000), p. 107.

cedir competències a les repúbliques i la constant obsessió per enfortir el centre són dos exemples que demostren aquest fet. Però fou la negativa per part del president d'instaurar el Pla Shatalin la que veritablement il·lustrava que es podien estar donant passes cap enrere, o si mes no, entrar en una nova etapa d'immobilisme que a la llarga no acabaria portant cap conseqüència positiva.¹⁵² L'octubre de 1990 es formalitzà un grup de diputats conservadors del CDP que s'autobatejaren amb el nom de “*soyuz*”, “*Unió*”. Les mobilitzacions dins aquests sectors preocuparen a Gorbtxov, segons Service, fins i tot més que els sectors radicals externs al partit. L'autor britànic lliga aquesta por a la negativa del president a l'aprovació del programa dels 500 dies.¹⁵³ Possiblement des de la presidència ja es podia ensumar el fantasma d'un cop d'estat.

Al llarg d'aquella tardor tingueren lloc alguns canvis en càrrecs importants. Valentin Pavlov, fins llavors ministre d'economia, ocupà la prefectura de govern en substitució de Rizhkov. Pavlov, caracteritzat per una animadversió a les reformes, posà a Boris Pugo, d'una tendència similar, en el ministeri d'interior, que alhora i per decisió de Pavlov disposaria de Boris Gromov, un militar amb fama de repressor, com a conseller. Gorbtxov decidí crear el càrrec de vicepresident de l'URSS, que seria ocupat per Gennady Yanaev, qui sintonitzava amb Pugo i Pavlov. A totes aquestes mesures cal sumar la temptativa, un cop més, per part de Gorbtxov, d'incrementar el seu poder i el del centre. Primerament transformà el consell de ministres en un gabinet, molt més limitat i restringit i que col·locava sota l'autoritat directa del president l'executiu. També s'accedí a la transformació del Consell presidencial, creat al març d'aquell any, en el Consell de seguretat, un òrgan que hauria de tenir control directe sobre les forces de seguretat de l'estat i militars. El consell acolliria a Yanaev i Pugo, que compaginarien aquesta funció amb el seus càrrecs, així com a Krutxkov i Yazov, uns homes en els quals l'orientació liberal no era la millor virtut. Totes aquestes mesures foren acordades en el IV Congrés de Diputats Populars celebrat el desembre de 1990, una sessió on hi hagué un esdeveniment que sorprengué a tothom, la dimissió d'Eduard Shevardnadze com a ministre d'exteriors. El polític georgià va afirmar que la dictadura es trobava davant les portes.¹⁵⁴ És destacable el gir conservador de Gorbtxov en aquell 1990, un any on camarades fidels des de 1985 com Shatalin, Yakolev o Shevardnadze, que li havien recolzat per impulsar la *Perestroika*, ara quedaven apartats del poder, essent substituïts per uns noms que sonarien amb força el 19 d'agost de 1991.

¹⁵² TAIBO, C. (2000), pp. 106-107.

¹⁵³ SERVICE, R. (2000), p. 456.

¹⁵⁴ CARRERE, H. (2016), pp. 179-180; SERVICE, R. (2000), pp. 456-457; TAIBO, C. (2000), p. 107.

Al llarg d'aquell 1990 el rerefons nacional va empitjorar de forma considerable. A les ja esmentades declaracions de sobirania de les 15 repúbliques federades, i d'algunes de les RSSA com la d'Abjàsia, Txetxènia o el Tartaristàn, cal sumar l'esclat de conflictes interètnics violents que fins aquell any només havien tingut lloc entre armenis i àzeris. La declaració d'oficialitat del romanès per sobre del rus a la RSS de Moldàvia i l'adopció de símbols romanesos (com la bandera i l'himne) portaren a un conflicte armat entre la població russa de Transnístria i els moldaus, unes hostilitats que no cessarien fins al 1992. Amb una cronologia exactament igual, les disputes entre georgians i abjasis passaren a resoldre's, també, amb l'ús de les armes. La violència es traslladà d'igual manera a la RSS de Tadjikistan, lloc de destí d'uns milers de refugiats armenis. La població d'aquella república, amb el despertar de les nacionalitats, també havia experimentat un augment del sentiment islàmic, fet que provocà que es tornessin contra els refugiats al solidaritzar-se amb l'Azerbaidjan. Entre les morts causades per les masses contra armenis, i la conseqüent repressió de l'exèrcit, es varen comptabilitzar 26 víctimes mortals. Turkmenistan també registrà uns disturbis similars però de menor magnitud.¹⁵⁵ Amb les esperances que el pla d'Aganbegyan solucionés la caòtica solució de l'economia, Gorbtxov procedí a atendre el problema nacional amb una mesura que ja havia sonat durant el XXVIIIè congrés del PCUS al juliol i al IV congrés del CDP al desembre: la refundació de l'estat soviètic mitjançant un nou tractat, una qüestió que monopolitzà les atencions del president durant els primers mesos d'aquell darrer any 1991.

El dia 16 de gener de 1991 el Soviet Suprem acordava la celebració d'un referèndum per la preservació de la unió, tot i que els ciutadans soviètics votaren a cegues, ja que el projecte no es definí per part dels dirigents fins després del referèndum. El 17 de març fou el dia escollit, en el qual els ciutadans de 9 repúbliques (la RSFSR, Ucraïna, Bielorússia, Azerbaidjan i les cinc d'Àsia central), van haver de contestar afirmativa o negativament a la pregunta: "*Considera vostè indispensable conservar la Unió de les Repúbliques Socialistes Soviètiques sota la forma de una federació renovada de repúbliques sobiranes, iguals en drets, i en la que es garanteixin plenament els drets i llibertats en totes les persones, siguin de la nacionalitat que siguin?*".¹⁵⁶ A més, en el cas dels ciutadans russos, aquests tindrien l'oportunitat de contestar a una segona pregunta, la relativa a la creació d'una presidència de la RSFSR equiparable a la de l'URSS i que s'havia d'escollir mitjançant per sufragi universal. Els resultats foren clars: amb mes d'un 80% de participació, un 76,4% dels electors s'havien pronunciat a favor d'una URSS renovada, en el

¹⁵⁵ KOLSTOE, P. *Russians in the former soviet republics*. Indiana University Press, Indianapolis. 1995, p. 135.

¹⁵⁶ A les RSS d'Uzbekistan, Kirguistan i Ucraïna les preguntes foren lleugerament diferents, fent referència a les seves anteriors declaracions de sobirania.

cas de la RSFSR un 69,89% dels habitants havia respost afirmativament a la pregunta sobre la presidència russa. En la RSSA d'Abjàsia es va celebrar un referèndum oficial tot i pertànyer a una república que boicotejà el referèndum, Geòrgia: una república que, junt amb les altres que no celebraren la votació de forma oficial (Moldàvia, Armènia i les bàltiques), no pogueren evitar la celebració de plebiscits que, tot i no ser oficials ni haver estat considerats per Moscou, reuniren a uns 2 milions i mig de votants, amb una gran majoria de vots afirmatius.¹⁵⁷

Davant el mandat afirmatiu atorgat pel poble, la confecció d'un nou tractat de la unió ja no es podia posposar més. El dia 23 d'abril Gorbtxov va fer reunir als caps de les 9 repúbliques que havien participat en el referèndum a la residència presidencial de Novo-Ogariovo. El mateix Gorbtxov definia per aquelles dates els perfils de la seva unió. Aquesta es basaria en una unió d'estats sobirans, que assegurés la integritat territorial, tant de la unió com dels estats membres. L'exèrcit, policia i afers exteriors es trobarien centralitzats, atorgant, però, unes competències sense precedents a les repúbliques.¹⁵⁸ En la practica el tractat establia una unió confederal, basada en la sobirania que les RSS havien proclamat al llarg de l'any anterior i on es reconeixia el dret a la secessió. Les competències cedides a les repúbliques no quedaren establertes en el text, reconeixent, però, que aquestes serien amplíssimes. Per últim, s'establiria un règim semi-presidencialista, amb un major pes del parlament.¹⁵⁹ En relació al nom de la nova unió, es sospesaren dues alternatives, la d'Unió d'Estats Sobirans, o la d'Unió de Repúbliques Soviètiques Sobiranes, que permetria mantenir l'acrònim "CCCP". Durant els mesos següents se seguiren els canals burocràtics habituals per a la signatura del tractat, de tal manera que el 27 de juny, un cop ja definitivament redactat, fou sotmès a votació i ratificat per part dels soviets de les repúbliques i del Suprem, i fixant-se la data de 20 d'agost de 1991 per a la firma definitiva.¹⁶⁰

Tots els autors coincideixen en l'ambigüitat de la pregunta, que va ser força tendenciosa i ben buscada per part del govern central, que volia assegurar-se a tota costa el vot afirmatiu de la ciutadania. Però a excepció d'això, es produeix una clara divisió entre dos grups d'autors, els que afirmen que Gorbtxov va sortir reforçat del referèndum i el nou tractat, i els que opinen tot el contrari. Carrère destaca del referèndum la disputa entre Gorbtxov i Ieltsin, ja que el primer volia preservar la unió i no cedir en relació a la creació de la presidència, mentre que el segon pretenia just el contrari. Segons l'autora, els resultats del referèndum deixaven *de facto* en igualtat de condicions i amb igualtat de poders als presidents de l'URSS i RSFSR, establint la

¹⁵⁷ CARRÈRE, H. (2016), pp. 198-199.

¹⁵⁸ GORBACHOV, M. *El golpe*. Ediciones B. Barcelona. 1991. p. 104.

¹⁵⁹ OEHLING, R. (1996), pp. 141-145.

¹⁶⁰ CARRÈRE, H. (2016), p. 202; POCH-DE-FELIU, R. (2003), pp. 196-200; TAIBO, C. (2000), pp. 142-145.

dualitat de poders en el seu punt més àlgid. Pel que fa al tractat, Carrère atorga una precària victòria a Gorbtxov, que davant de tot el catastròfic panorama que l'envoltava, semblava haver garantit la permanència de la unió.¹⁶¹ Poch-De-Feliu coincideix amb la seva col·lega al considerar a Gorbtxov com a guanyador, tot i que en el seu cas, es tractava d'una victòria que salvava una bola de partit en contra, ja que a l'haver perdut el referèndum s'hagueren precipitat els esdeveniments. Tot i la no derrota del president, encara quedava molta feina per fer. És destacable la idea que aporta el periodista català respecte l'acord 9+1, a l'afirmar que aquest nou acord també afectava de forma notable al PCUS, que deixaria de ser un partit unitari per convertir-se en quelcom similar a una coordinadora de partits.¹⁶² Taibo no aportà idees gaire diferents per la seva banda, destacant també la guerra de competències entre URSS i RSFSR, motivada en part per les diferències entre els seus respectius líders, una guerra de competències que com ja han apuntat altres autors augmentà d'intensitat a partir de la redacció del tractat.¹⁶³

Service i els historiadors russos veuen a Gorbtxov clarament debilitat després dels fets de març i abril. El britànic aporta quelcom diferent respecte a la resta d'autors. Segons ell, la lentitud amb la que tingueren lloc els progressos en relació al nou tractat, desesperà inclús als més fervents partidaris de Gorbtxov, causant-li una pèrdua de suports considerable i deixant-lo molt més dèbil davant una agressiva i enfadada opinió pública i un insaciable Ieltsin.¹⁶⁴ Ieliseeva s'apropa a les tesis de Service, considerant que Gorbtxov no sortí victoriós ni del referèndum ni del tractat. Les conseqüències foren desastroses a causa les divisions provocades en el sí del Comitè Central, on el president va perdre la gran majoria de suports. Yakolev, qui recuperà el seu seient en el Politburó, arribà inclús a proposar la creació d'una escissió del PCUS en aquell mateix ple de CC.¹⁶⁵ Barsenkov i Vdovin per la seva banda centren les seves valoracions de l'acord per determinar el paper del president, sobre el qual arriben a afirmar que va haver de cedir excessives competències degut al seu poc poder pràctic en comparació amb el dels presidents de les repúbliques, i per tant la firma del tractat acabà per debilitar encara més a Gorbtxov.¹⁶⁶ Fillipov considera enormement més important la creació de la presidència de Rússia que no pas el referèndum en sí, degut a la gran rellevància en el curs dels esdeveniments

¹⁶¹ CARRÈRE, H. (2016), pp. 198-199.

¹⁶² POCH-DE-FELIU, R. (2003), p. 197.

¹⁶³ TAIBO, C. (2000), p. 144.

¹⁶⁴ SERVICE, R. (2000), p. 457.

¹⁶⁵ BEZBORODOV, A., IELISEEVA, N., SHESTAKOV, B. (2010), pp.140-141.

¹⁶⁶ BARSENKOV, A., VDOVIN, A. (2010), p. 639.

al llarg d'aquell 1991 per l'estat soviètic. La fortalesa de Ieltsin es un dels factors claus per aquest fet, que es contraposa amb un debilitat Gorbtxov.¹⁶⁷

Debilitat o no, Gorbtxov hagué d'afrontar la voluntat popular amb la convocatòria d'unes eleccions presidencials a la RSFSR. Ieltsin, com no podia ser d'un altra manera, es presentaria com a candidat independent i tindria com a màxim rival el ex president del govern Nikolai Rizhkov que es presentava per el PCUS i fou el candidat recolzat per Gorbtxov. Bakatin, darrer cap del KGB, Tuleyev, president del soviet de Kemerovo i Zhirinovskiy, líder del Partit Liberal Demòcrata i de tendència ultradretana, xenòfoba, racista i imperialista, també foren candidats, però sense expectatives d'obtenir bons resultats. El dia 12 de juny tingueren lloc els comicis, dels quals Ieltsin sortí victoriós amb un 57% dels vots. Els mals resultats de Rizhkov mostraren la poca simpatia que el poble rus tenia cap a Gorbtxov, i impulsaren de forma notable a aquells sectors que propugnaven obertament l'adopció d'una economia de mercat. La victòria encoratjà de forma notable al nou i flamant president rus, qui inicià converses en secret amb els presidents d'Ucraïna, Bielorússia i Kazajstan per acordar un nou tractat a esquenes de Gorbtxov, tot i que finalment el líder soviètic aconseguí imposar-se i fixar la data de la firma del seu acord.¹⁶⁸

El president soviètic també veia com els problemes se li multiplicaven per la dreta. El dia 23 de juliol el diari conservador *Sovietskaya Rossiya*, el qual ja va ser protagonista tres anys abans per un afer similar amb la carta d'Andreeva, publicava un article anomenat "Carta al poble" firmat per un seguit d'intel·lectuals i polítics de línia dura. El text demanava a tots els ciutadans preservar l'URSS a tota costa, i el que era més inquietant per a Gorbtxov, a efectes pràctics, és que es tractava d'un manifest a favor d'un cop d'estat.¹⁶⁹ Previament, el dia 7 de maig, en el mateix diari es publicava un article signat per Gennadi Ziuganov, actual líder del PCFR, anomenat "Arquitecte de les ruïnes" i dirigit a Yakolev.¹⁷⁰ L'article acusava tant al dirigent liberal com al mateix Gorbtxov d'haver destruït la pàtria soviètica, i inaugurà una campanya d'assetjament continu per part dels sectors conservadors, que, com veurem, acabaria tenint unes conseqüències nefastes.

"La història demostra que un líder democràtic que intenta desviar-se cap a la dreta i adopta el paper de dictador, moltes vegades està condemnat al fracàs, perquè les concessions

¹⁶⁷ FILIPPOV, A. (2007), p. 313.

¹⁶⁸ CARRÈRE, H. (2016), pp. 210-2014.

¹⁶⁹ VV.AA. (16-07-2016). Slovo k narodu ot 23 yulia 1991g. *Pravda Moskvi*. Vist el 19-05-2018. Disponible en: https://kprf.ru/media/filestorage/library/c65ca2_pravdamos_27_261_6.pdf.

¹⁷⁰ ZIUGANOV, G. Arjitekt u razbalin otkritoe pismo A.H Yakolevu. Live journal. Vist el 19-05-2018. Disponible en: web.archive.org/web/20160129065038/http://evgteterev.livejournal.com/8103.html

polítiques a la dreta, no l'exculpen davant aquesta dreta, que no li perdonen les seves tendències democràtiques. Per tant, perd els seus aliats d'esquerra, però no guanya veritables seguidors a la dreta, i preparant el terreny, ell mateix serà la primera víctima de la nova dictadura”¹⁷¹

Amb aquestes paraules el periodista Alexander Kabakov en el gener de 1991 definí la situació que s'estava donant des de finals de 1990 amb les concessions de Gorbaxov a la dreta que anteriorment hem esmentat. Com si es tractés d'una premonició, a l'estiu la conjuntura política es trobava a punt d'esclatar. El 18 d'agost, el president Gorbaxov es trobava gaudint del seu darrer dia de vacances en la localitat de Foros, a Crimea, ja que l'endemà havia de tornar a Moscou per procedir amb la signatura del nou tractat de la unió. A les 16:50 rep en el domicili un seguit de personatges rellevants d'entre els quals destaca Oleg Shenin, membre del Politburó. Gorbaxov, el qual no sabia a què es devia aquella visita, comença a sospitar aviat que quelcom estrany estava passant, i no trigà a adonar-se que estava totalment incomunicat. Cap de les cinc línies telefòniques de les que disposava funcionava, i tenia a un important contingent de l'exèrcit envoltant la datxa per terra i per mar. A la matinada del dia 19, l'agència soviètica de notícies TASS feia arribar un teletip a les agències estrangeres amb un missatge contundent: *“Vice-president Gennady Yanaev has taken over the duties of USSR president from August 19, 1991 in keeping with article 127 of the soviet constitution due to Mikhail Gorbachev's inability to perform his duties for health reasons...”*.¹⁷² Immediatament Yanaev, que ara tenia el poder en les seves mans, instaurà el que s'anomenà Comitè estatal per l'estat d'emergència (GKChP),¹⁷³ format per vuit conservadors, que havien pujat al poder gràcies al mateix Gorbaxov com Boris Pugo, Yazov o Krutxkov. La primera mesura del GKChP fou la d'establir l'estat d'emergència durant un període de sis mesos i la de convocar una roda de premsa exposant les raons dels seus actes, a part d'apartar a Gorbaxov del poder. Posteriorment el comitè aprovà 16 decrets, d'entre els quals destaquen el retorn total a l'economia planificada, abolició de les incipients iniciatives privades, així com el no reconeixement de les declaracions d'independència i sobirania.¹⁷⁴

Des d'aquell mateix dia 19 un contingent de tancs sortiren pels carrers de Moscou, alhora que una multitud de ciutadans s'agrupaven per detenir els vehicles. Ieltsin, per la seva

¹⁷¹ 30 MINUTS. (03/02/1991). Rússia: l'any de la incertesa. Vist el 19-05-2018. Disponible en: <http://www.ccma.cat/tv3/alacarta/30-minuts/russia-lany-de-la-incertesa/video/1461059/>

¹⁷² GORBACHOV, M. (1991), p. 71.

¹⁷³ També conegut com a Banda dels vuit des dels sectors periodístics. Però aquí es farà referència al comitè amb les sigles GKChP, que és la transliteració de les sigles en rus, ja que és la manera de referir-se de la majoria de la historiografia.

¹⁷⁴ CARRÈRE, H. (2016), pp. 224-239; GORBACHOV, M. (1991), pp. 208-209.

banda, aprofità la situació per erigir-se líder de les protestes. Aquells sectors de població que recolzaven al GKChP també optaren per la mobilització, creant una conflictivitat social per les vies de la capital soviètica sense precedents. Al llarg del dia 20, Ieltsin inicià una frenètica activitat legislativa mitjançant la promulgació d'infinits decrets, que establien la il·legalitat de la dimissió de Gorbtxov i d'altres mesures preses pel comitè, unes mesures que eren contestades de la mateixa manera per el GKChP, esdevenint una autèntica batalla legal de legitimitats. Mentrestant el PCUS es negava a recolzar el cop, inclús el grup conservador "*Soyuz*" es va posar al costat del GKChP, i les protestes contra els colpistes prosseguien enèrgicament, fets que començaven a denotar la debilitat del comitè. El dia 21 el president rus convoca una sessió d'emergència del parlament de la RSFSR, presidida amb uns aires de victòria, ja que cap a la tarda ja es comença a veure clar que el cop no triomfarà. Yazov ordena la retirada de les tropes dels carrers, i posteriorment, junt amb 5 dels 8 membres del GKChP fugiren a Crimea. Per la seva banda, Yanaev, el líder del cop, es quedà al seu despatx del Kremlin assumint el seu destí i esperant a ser detingut, mentre que Boris Pugo havia desaparegut, essent trobat mort l'endemà. La versió oficial parla de suïcidi, tot i que avui dia és un afer gens clar. Finalment, el 22 d'agost Gorbtxov és alliberat del seu captiveri, i torna a Moscou, amb l'intent colpista fracassat.¹⁷⁵

Tots els autors sense excepció coincideixen en que el cop va condemnar a l'estat soviètic, i feu inviable qualsevol mena de reforma, tot i que Gorbtxov ho va intentar fins el dia de la seva dimissió. La presidència de l'URSS era l'única institució que quedava en peus, ja que el dia 23 d'agost Gorbtxov es dirigí al CDP de la RSFSR agraint l'actuació de Ieltsin, però el president rus exigí la il·legalització del PCUS i la seva definitiva dissolució en una discussió que va deixar per terres la imatge pública del president soviètic. Gorbtxov es negà, però amb la nul·la capacitat de maniobra política que li restava no pogué fer res davant el decret de Ieltsin que prohibia l'actuació del PCUS en territori rus, i procedia a la nacionalització dels béns immobles del partit. Decrets similars foren aprovats en altres repúbliques, fet que portà a la dissolució del PCUS el dia 29. El KGB patí una sort similar, ja que el dia 23 es nomena a Bakatin, un dels rivals de Ieltsin per a la presidència, com a cap de cos policial, amb l'ordre expressa de dissoldre'l. El Soviet Suprem existent es dissolgué, i quedà substituït per una nova cambra sense poder real. Gorbtxov establí el Consell Estatal de l'URSS com a institució executiva (ja que el Gabinet de ministres també havia desaparegut) que comptaria amb la presència de cada un dels presidents de les repúbliques, de nou una institució amb un mínim de poder, ja que en les dues

¹⁷⁵ CARRÈRE, H. (2016), pp. 224-239; GORBACHOV, M. (1991), pp.225-254; POCH-DE-FELIU, R. (2003), pp. 229-232.

setmanes posteriors al cop tingueren lloc les declaracions d'independència de 6 estats, que serien seguides de 8 més al llarg de la tardor.

Finalment el dia 8 de desembre, els presidents de la RSFSR, Ucraïna i Bielorússia, com a qualitat d'estats fundadors de l'URSS, signaren el tractat de Belavezha, que declarava dissolta l'URSS i establia la Comunitat d'Estats Independents que integrà a les ja ex-repúbliques soviètiques, menys les bàltiques, en una unió econòmica.¹⁷⁶ Però caldria esperar al dia de Nadal d'aquell 1991, quan Gorbatxov, amb un noble discurs televisat, va declarar: *"Estimats ciutadans i compatriotes. En vista de la situació creada arran de la fundació de la Comunitat d'Estats Independents, cesso en la meva activitat en el càrrec de president de l'URSS"*.¹⁷⁷ La Perestroika, així com la mateixa URSS, ja eren història.

¹⁷⁶ CARRÈRE, H. (2016), pp. 245-246.

¹⁷⁷ Развал СССР 1991 декабрь 25 в программе "ТВ Информ" ("Время"). Recuperat de: www.youtube.com/watch?v=1Own3QRa0Jc&t=48s&list=FL6Z5OktuQHFHlHxpax_Pcg&index=69. Vist el 21/05/2018.

CONCLUSIONS

Tot i les conclusions relatives a les diferències historiogràfiques que s'han anat esmentant al llarg de les pàgines, podem formular un seguit de conclusions generals en relació a les divergències i convergències existents entre la historiografia occidental, la russa i les declaracions que es feien des del poder soviètic. Resulta impossible saber els veritables pensaments i intencions de Gorbaxov en el moment que accedí al càrrec; tot i això, des del poder soviètic s'expressava la següent idea: L'economia planificada funciona, però des dels darrers anys s'han vist esmorteïts els resultats econòmics, per tal, cal identificar allò que frena el creixement de l'URSS i solucionar-ho. Aquesta fou la idea amb la que el líder soviètic s'estrenà, i que és compartida per la historiografia occidental, que reconeix les nul·les intencions de reformar el sistema que tenia Gorbaxov en el 1985. Els historiadors russos, per la seva banda, atorguen una voluntat reformadora major, tot i deixar clar que en cap cas es pretenia canviar el sistema polític. Aquestes idees es veuen reflectides en el moment de valorar les primeres reformes preses durant aquell any. Mentre que els autors occidentals afirmen generalment que les decisions preses foren cosmètiques i d'una afectació molt limitada, des de Rússia s'ha tendit a valorar positivament les accions del govern, coincidint així amb la versió oficial, per la qual, i segons paraules del mateix Gorbaxov, les primeres mesures per a l'acceleració, milloraren de forma considerable l'estat de l'economia soviètica.

Respecte a un dels esdeveniments més importants de la Perestroika, el XXVIIè congrés del PCUS, la tònica general no canvia. Segons les autoritats, aquella reunió va permetre consolidar les bases per l'acceleració i seguir pel camí dels resultats positius. Des d'occident, tot i l'aprofundiment de les reformes, aquestes seguien sense presentar cap canvi significatiu a causa de un cert immobilisme per part de Gorbaxov. Des de la ciència històrica russa, també es comparteix la idea de la poca profunditat dels canvis, però no es responsabilitza al líder soviètic, sinó a l'anquilosament, inèrcia i alta burocratització del funcionament polític, que limitava força la llibertat d'acció de Gorbaxov. No és fins a les iniciatives que es varen dur a terme l'any 1987 (les lleis d'empreses de l'estat, treball individual i cooperatives) quan la historiografia occidental reconeix que s'està produint un veritable canvi en la gestió econòmica, tot i que l'adequació i idoneïtat de la nova legislació és fortament criticada, a la vista dels resultats d'aquell any. La visió historiogràfica contrasta amb l'oficial, la qual arribà a afirmar l'èxit d'aquelles reformes.

La XIX conferència extraordinària del PCUS del 1988 marca l'inici de la reforma política, una visió comuna per tots els historiadors, que en canvi discrepen sobre els seus resultats. La

historiografia occidental ha considerat que aquella conferència serví a Gorbtxov per desfer-se d'una gran part de la vella ortodòxia del partit, per tant, la principal conseqüència d'aquella reunió, la creació d'un Congrés de Diputats Populars, no va ser una cessió altruista per part de Gorbtxov, sinó una necessitat d'assegurar-se el domini dins el PCUS. Idea no compartida per la majoria d'autors russos, qui creuen en la voluntat de Gorbtxov de voler traslladar a la ciutadania més capacitat de presa de decisions. Fins aquell moment tot havia tingut lloc més o menys sota el control i voluntat del Kremlin, però fou a partir d'aquell 1989 quan el curs dels esdeveniments començà a escapar-se de les mans del secretari general. La desaparició del telé d'acer, l'auge del problema nacional al país i l'inici del debat públic sobre el monopoli de poder del PCUS iniciaren a asfixiar al líder soviètic, que començà a actuar improvisadament: fet compartit per la totalitat de la historiografia, però no així, evidentment, per la visió oficial. La situació començava a superar a Gorbtxov, fet que en alguns casos portà a la fugida cap endavant en algunes mesures, com es veu en el final del monopoli del partit en el 1990. Aquesta situació desesperada que vivia Gorbtxov també es va poder comprovar arran del darrer congrés del PCUS, on tota la branca liberal del partit acabà abandonant-lo, obligant el secretari general a aliar-se amb els sectors conservadors, decisió que no hauria pres anteriorment.

El referèndum sobre la permanència de l'URSS queda a un segon pla per la historiografia occidental, no així per la russa, que considera la definitiva desaparició de l'URSS una violació a la sobirania dels ciutadans, que es pronunciaren a favor del manteniment de l'estat. El desgast de la popularitat de Gorbtxov, que ja era evident en el 1991, és resultat de la seva mala gestió i la seva indecisió a l'hora d'aplicar les reformes segons occident, mentre que els autors russos presenten a Gorbtxov com una víctima dels esdeveniments. En definitiva, la desaparició de l'URSS per a la historiografia russa, tot i que amb matisos no queda gaire lluny d'aquella declaració de Putin quan es referí a l'esdeveniment com la major catàstrofe geopolítica del segle XX. Per a occident la visió no és uniforme i ens trobem a autors com Carrère, la qual considera al període de Ieltsin com una autèntica democràcia, i per tant un avenç respecte al període soviètic i a d'altres com Taibo, que reconeixen el desastre amb el qual es va convertir la Rússia immediatament postsoviètica.

Després d'haver emprès la tasca de dur a terme la revisió historiogràfica al voltant de la Perestroika, crec convenient destacar certs punts febles del més recent estat de la qüestió. Sovint s'ha arribat a afirmar que en l'URSS no existia l'opinió pública ni societat civil, un fet que personalment considero que no és ni molt menys cert, tot i que aquella opinió i societat fou molt diferent de la que és pot trobar a occident. Autors com Poch-De-Feliu, han reconegut la importància que el nivell de popularitat de Gorbtxov dins del país hi va jugar en el curs dels

esdeveniments, però el gruix dels historiadors occidentals interpreta el poble soviètic com quelcom passiu i objecte de la història i no pas un actor, una visió que pot limitar notablement la percepció de la qüestió. Un segon fet que considero que ha debilitat l'actual historiografia és la manca d'una perspectiva economicista de la Perestroika. Grandíssims autors com Nove, Carr, Gerschenkron o Libermann publicaren nombroses aportacions i d'una gran qualitat, i que de fet, varen fer que bona part de la història de l'URSS girés entorn de l'economia i a l'estudi d'aquesta. A partir de la segona meitat dels anys 70, però, aquesta tendència s'invertí, arribant a la historiografia actual, on predomina el bon discurs literari i amb unes justificacions eclèctiques, que no atorguen a l'estudi de l'economia el pes que hauria de tenir. Als anys 90 varen proliferar les publicacions sobre història de Rússia i d'Europa Oriental en general així com grups de recerca, però cap a finals d'aquella dècada varen disminuir dràsticament. Des de la Guerra de Geòrgia l'any 2008 i sobretot des dels fets de Crimea i la Ucraïna oriental, Rússia ha tornat a estar en el punt de mira historiogràfic, tot i que sovint amb un enfocament excessivament periodístic que amb freqüència s'ajusta poc a la realitat i que es deixa arrossegar per tòpics. Cal reivindicar una història veraç, més necessari que mai en un camp, com és la història de Rússia, que tantes opinions diferents ha fet sorgir.

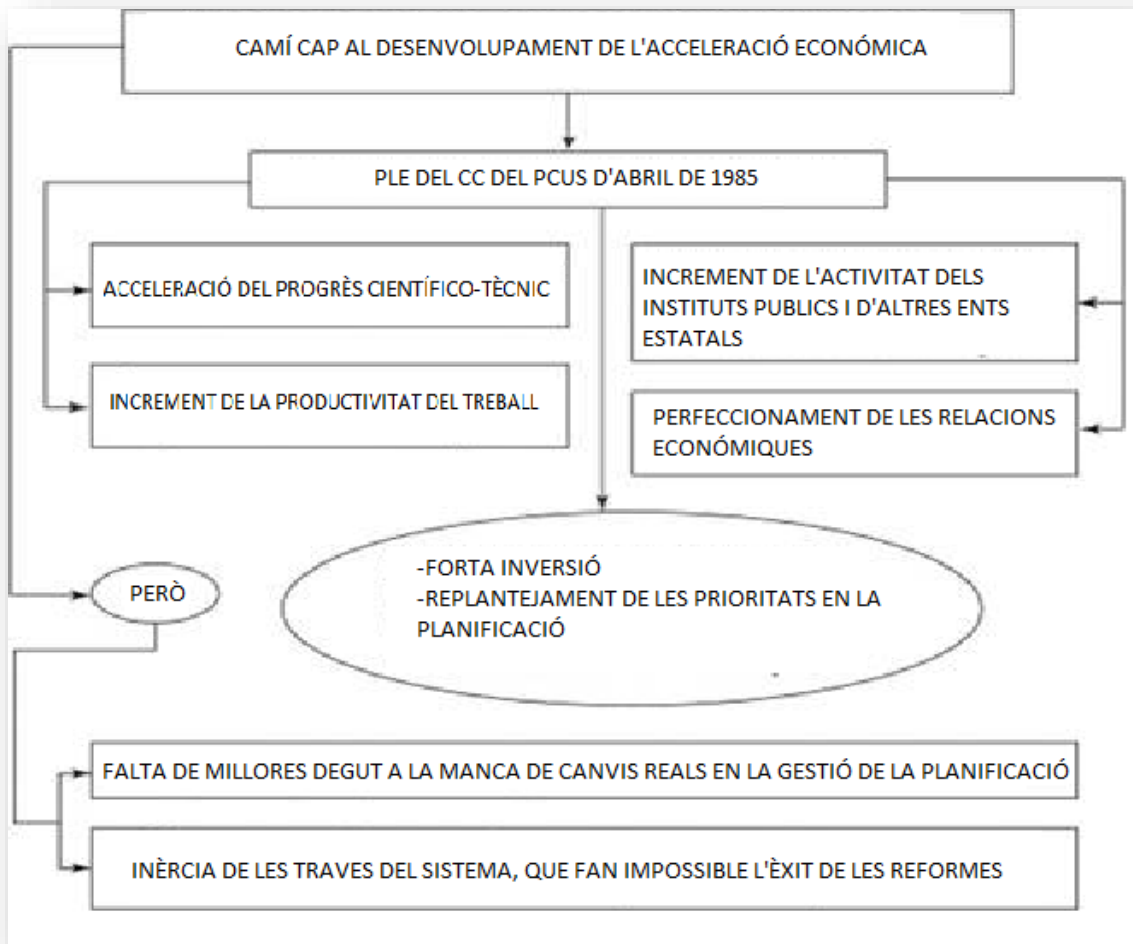
-Per tant podem esquematitzar i sintetitzar les següents idees:

- La historiografia russa és més comprensiva amb Gorbtxov, ja que en moltes de les qüestions en què els historiadors occidentals culpen al secretari general, com la poca profunditat de les primeres reformes, des de Rússia s'atorga la culpabilitat a la burocràcia i les classes dirigents conservadores, que no deixaren que Gorbtxov pogués portar a la pràctica les seves reformes.
- Des d'occident s'ha tendit a hipertrofiar la llibertat d'acció i el poder real del qual disposava Gorbtxov; la historiografia russa és en canvi més conscient de tots els entrebancs que havia de superar el cap d'estat per dur a terme les seves reformes. Robert Service, en aquest aspecte s'apropa a les tesis russes.
- En cap cas Gorbtxov pretenia destruir el sistema.
- Des d'occident s'ha arribat a considerar alguns esdeveniments, com el XXVIIè congrés del PCUS, la XIX conferència o les reunions plenàries del Comitè Central, com a simples representacions coreografiades on ja estava tot preparat. Cap autor rus comparteix aquesta idea.

- L'equilibri entre conservadors i liberals en el qual es va situar Gorbtxov fins al 1990 és fruit de la mateixa voluntat del líder, segons els historiadors occidentals, mentre que pels russos va ser una situació obligada, ja que el fet d'allunyar-se en excés d'una de les dues postures suposaria minimitzar les probabilitats d'èxit.
- El sistema era irreformable i estava condemnat al fracàs segons alguns autors com Carrere, una idea que, tot i atenuada, es mostra generalitzada en la historiografia occidental. Per als autors russos fou l'immobilisme de la Nomenklatura i de la resta dels sectors conservadors hereus del modus operandi Brezhnevian, el que va impossibilitzar la reforma. El sistema en si era viable i reformable.
- Ieltsin és un líder bàsicament democràtic segons els occidentals, tot i que amb forts matisos per parts de determinats autors. Pels russos és un populista.
- El poder soviètic vivia molt lluny de la realitat.
- El cop d'estat d'agost del 1991 va acabar amb qualsevol probabilitat de supervivència de l'estat soviètic.
- La desaparició de l'URSS es interpretada com una revolució passiva de les autoritats republicanes, que, per tal de no perdre el poder, impulsaren llurs independències sota el temor que un nou cop d'estat els apartés del poder.

ANNEXOS

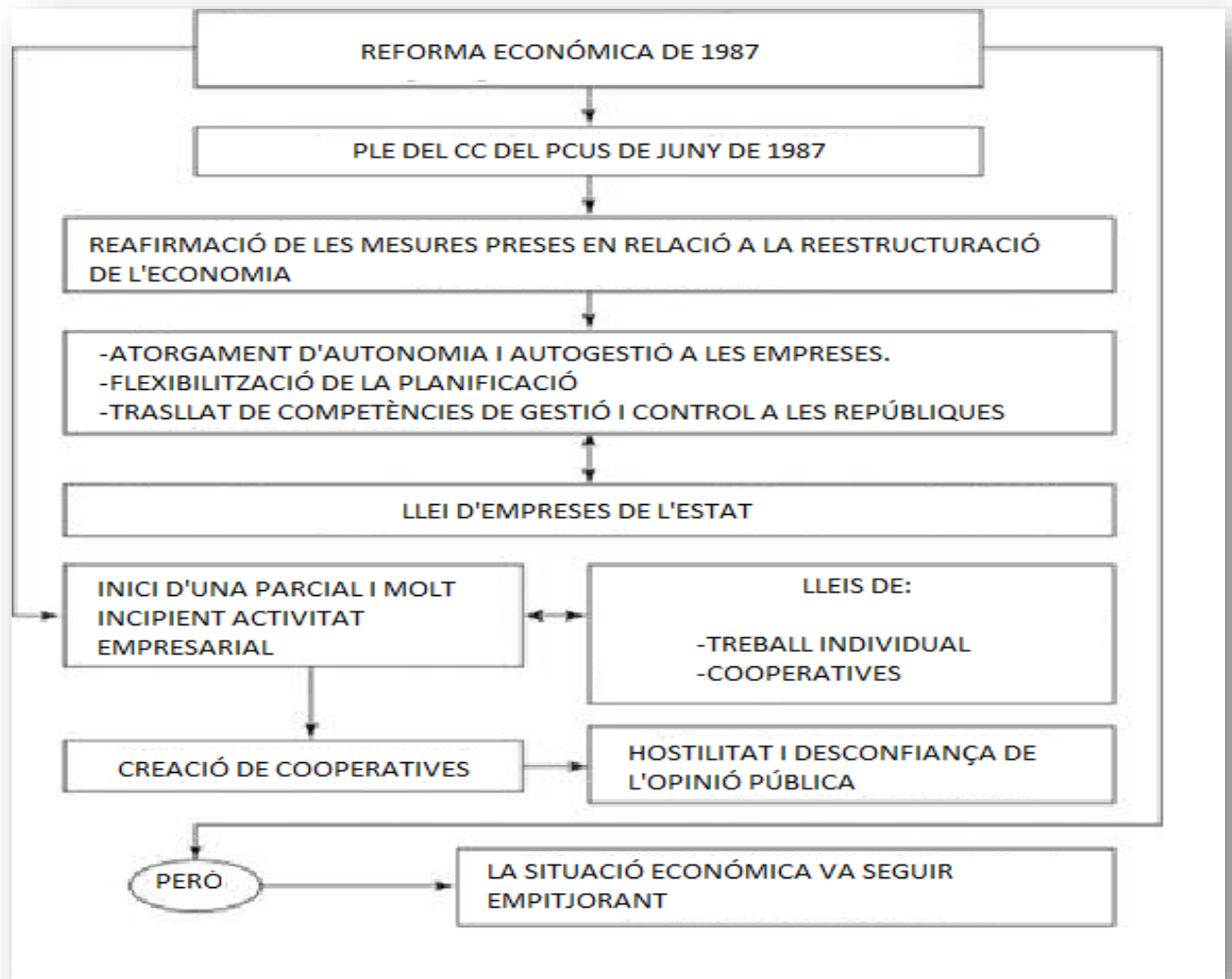
1

FONT: POPYTKI EKONOMITXESKIJ PREOBAZOVANII (TRADUCCIÒ PRÒPIA)

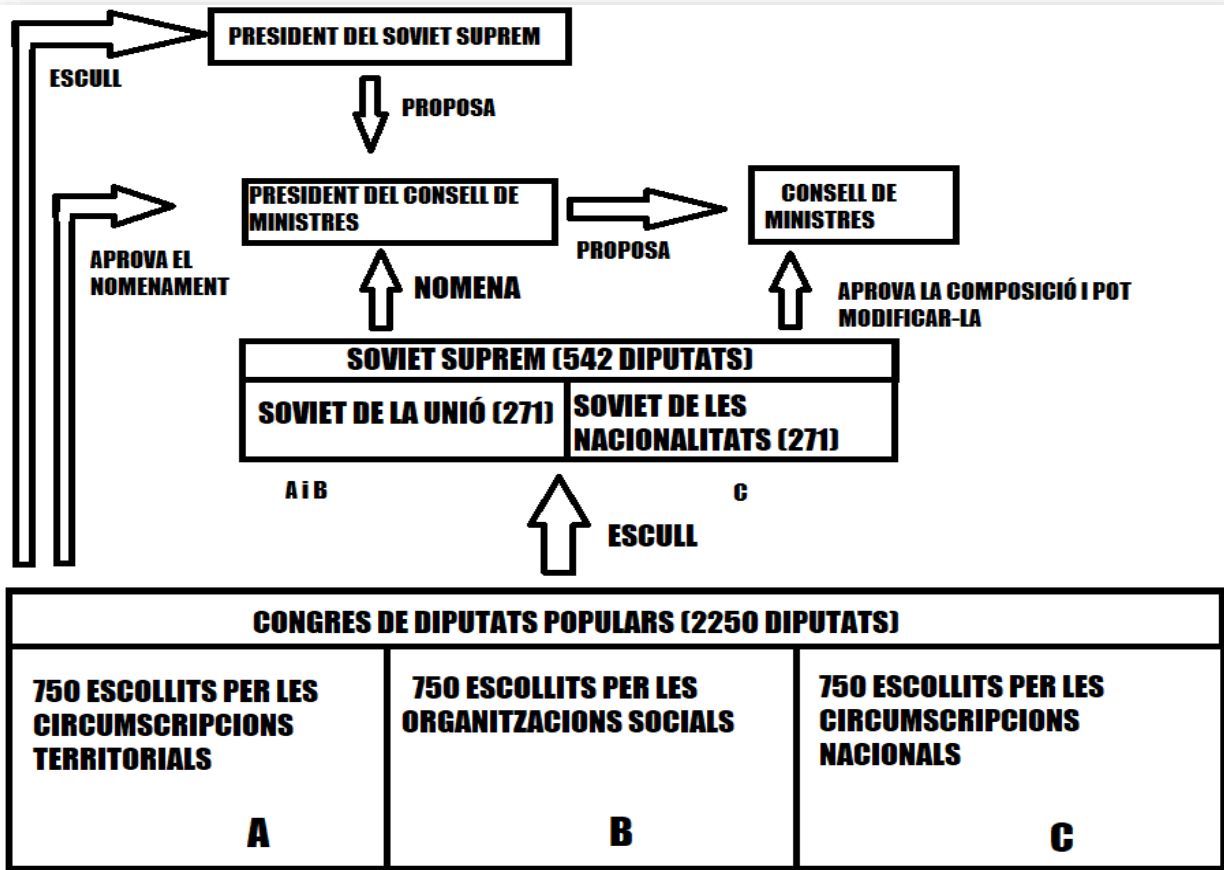
Disponible en: studme.org (01/06/2018)

2

FONT: POPLYTKI EKONOMITXESKIJ PREOBAZOVANII (TRADUCCIÓ PRÒPIA)

Disponible en: studme.org (01/06/2018)

FONT: TAIBO, C. *La Unión Soviética de Gorbachov. Fundamentos*. Madrid. 1989. p. 167.

FONT: POPLYTKI EKONOMITXESKIJ PEOBAZOVANII (TRADUCCIÒ PRÒPIA)

Disponible en: studme.org (01/06/2018)

BIBLIOGRAFIA

PUBLICACIONES

- ABALKIN, L. *Estrategia del desarrollo económico*. Progreso. Moscú, 1987.
- AGANBEGYAN, A. *La Perestroika económica*. Grijalbo. Barcelona, 1989.
- BARSENKOV, A. VDOVIN, A. *istoriya rossii 1917-2009*. Aspekt press. Moskva, 2010.
- BEZBORODOV, A; IELISEEVA, N; SHESTAKOV, B. *Perestroika i kraj SSSR (1985-1993)*. Norma. Sankt-Peterburg, 2010.
- CARRÈRE, H. *Seis años que cambiaron el mundo 1985-1991*. Ariel. Barcelona, 2016.
- EGUIAGARAY, F. *Operación Perestroika*. Drac. Barcelona, 2009
- FILIPPOV, A. *Noveishaya istoriya Rosii (1945-2006)*. Prosveshenie. Moskva, 2007.
- FILIPPOV, P., BOIKO, T., BERMAN, B. *Iesli by prezidentom byl ty*. Sankt-Peterburg. Norma, 2014.
- GARCÍA-DURÁN, R. *De Lenin a Putin*. Avant. Barcelona, 2017.
- GORBATXOV, M. *El golpe*. B. Barcelona, 1991.
- GORBATXOV, M. *Informe político del Comité Central del PCUS al XXVII Congreso del Partido*. Novosti. Moscu, 1986.
- GORBATXOV, M. *Perestroika*. Ediciones B. Barcelona, 1987.
- KOLSTOE, P. *Russians in the former soviet republics*. Indiana University Press, Indianapolis. 1995.
- KROTOV, B. *Que debatió y decidió el XXVII Congreso del PCUS*. Novosti. Moscú, 1986.
- OHELING, H. *La desintegración constitucional del Estado soviético*. Tecnos. Madrid, 1996.
- POCH-DE-FELIU, R. *La gran transición. Rusia, 1985-2002*. Crítica. Barcelona, 2003.
- RIZHKOV, N. *Sobre las orientaciones fundamentales del desarrollo económico y social de la URSS en 1986-1990 y hasta el año 2000*. Novosti. Moscu, 1986.
- SERVICE, R. *Historia de Rusia en el siglo XX*. Crítica. Barcelona, 2000.
- SHATALIN, S. *Perejod k rinku*. EPitsnter. Moskva, 1990.
- SLIUNKOV, N. *La reestructuración económica es una importantísima tarea*. Novosti. Moscú, 1988.
- TAIBO, C. *La Unión Soviética de Gorbachov*. Fundamentos. Madrid, 1989.

- TAIBO, C. *La disolución de la URSS*. Ronsel. Barcelona, 1994.
- TAIBO, C. *Crisis i cambios en Europa del Este*. Alianza. Madrid, 1995.
- TAIBO, C. *La explosión soviética*. Espasa. Madrid, 2000.
- TAIBO, C. *Historia de la Unión Soviética*. Alianza. Madrid, 2011.

DOCUMENTS

- *Anuario URSS'88*. Novosti, 1988.
- *Anuario URSS'90*. Novosti, 1990.
- *Constitución -Ley fundamental- de la Unión de Repúblicas Socialistas Soviéticas*. Novosti. Moscú, 1982.
- *Estatutos del Partido Comunista de la Unión Soviética*. Nóvosti. Moscú, 1986.
- *Hacia el XXVII congreso del PCUS. Documentos del Pleno del CC del PCUS 23 de abril de 1985*. Novosti. Moscu. 1985.
- *Materiali XIX vsesoyuznoi konferentsii Kommunisticheskoi Partii Sovietskogo Soyuza*. Izdatelstvo politicheskoi literaturi. Moskva, 1988.

DOCUMENTALS

- 30 MINUTS. (15/03/1985). Txernienko hores d'incògnita.
- 30 MINUTS. (18/05/1986). Unió Soviètica: Promeses de canvi.
- 30 MINUTS (21/06/1987). Perestroika: els primers empresaris.
- 30 MINUTS. (03/02/1991). Rússia: l'any de la incertesa.